

Gerard Marlet,
Roderik Ponds, Clemens van Woerkens

Cultuurkaart **Leeuwarden**

Cultuurkaart Leeuwarden

Eindredactie en opmaak: Nadine van den Berg

Atlas voor gemeenten
Postbus 9627
3506 GP UTRECHT
T 030 2656438
F 030 2656439
E info@atlasvoorgemeenten.nl
I www.atlasvoorgemeenten.nl

© Atlas voor gemeenten, 2013

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Cultuurkaart Leeuwarden

De culturele positie van de stad en het effect op de aantrekkingskracht

---

Inhoud

Samenvatting en conclusies	7
1 De betekenis van cultuur voor de stad	13
2 De culturele positie van Leeuwarden	17
2.1 Het culturele aanbod	18
2.2 De cultuurdeelname	27
3 De aantrekkingskracht van Leeuwarden	31
3.1 Wat verklaart de aantrekkingskracht van steden?	31
3.2 Wat verklaart de aantrekkingskracht van Leeuwarden?	33
3.3 Van aantrekkingskracht naar economische vitaliteit	37
4 De waarde van het culturele aanbod in Leeuwarden	45
4.1 Podiumkunsten	49
4.2 Musea	59
4.3 Letteren	65
4.4 Film	72
5 Financieringsmix	75
Bijlage: beschrijving van de gebruikte indicatoren	81

Cultuurkaart Leeuwarden [Atlas voor gemeenten]

Samenvatting en conclusies

Het culturele aanbod in een stad is één van de belangrijkste pijlers onder de aantrekkingskracht en economische vitaliteit van een stad. Hoewel dat aanbod de laatste tijd onder druk staat, biedt Leeuwarden nog altijd een relatief groot en divers aanbod aan cultuur. Dat culturele aanbod is een van de fundamenten onder het bestaansrecht van de stad Leeuwarden.

Leeuwarden had in 2011 een bovengemiddeld aanbod aan musea voor beeldende kunst. Ook het filmaanbod in de stad is relatief groot, en er zijn bovengemiddeld veel (Rijks)monumenten. Het aanbod aan podiumkunsten is gemiddeld, maar was in 2011 wel lager dan in 2006. En dat terwijl een stad zich juist met een gevarieerd aanbod aan podiumkunsten, in combinatie met veel historisch en cultureel erfgoed, van andere steden kan onderscheiden.

Door de relatief ongunstige ligging van Leeuwarden ten opzichte van de economische centra in Nederland heeft Leeuwarden het als stad niet gemakkelijk. Er is vanuit Leeuwarden relatief weinig werk binnen acceptabele tijd te bereiken, waardoor de carrièrekansen voor (potentiële) inwoners van de stad veel kleiner zijn dan gemiddeld voor de inwoners van andere steden in Nederland. Zonder de historische binnenstad en het culturele aanbod zou het er niet zo rooskleurig uitzien voor Leeuwarden. De combinatie van cultuur en erfgoed in een compacte binnenstad is hét punt waarmee de stad Leeuwarden zich van andere steden kan onderscheiden.

De recente afname van het culturele aanbod in Leeuwarden is vanuit dat perspectief zorgwekkend. Niet alleen voor de stad, maar ook voor de omgeving. Een groot deel van de inwoners van Friesland is voor cultuur namelijk ook op Leeuwarden aangewezen. Ook voor de aantrekkingskracht en economische vitaliteit van de regio, en in de strijd tegen krimp en leegstand, is een aantrekkelijke centrumstad van groot belang.

Wat dat betreft worden er dus kansen gemist. Een verdere afname van het culturele aanbod in Leeuwarden zal de aantrekkingskracht van de stad en regio ondermijnen, waardoor ook de vraag naar woningen zal afnemen. Uit dit onderzoek blijkt namelijk dat culturele voorzieningen in het decor van een historische binnenstad een versterkend effect op elkaar hebben. Juist die combinatie is de kernkwaliteit van de stad Leeuwarden. Die combinatie is niet alleen meetbaar positief van invloed op de concurrentiepositie van

Leeuwarden op de woningmarkt, maar ook op de economische vitaliteit van de stad. Cultuurrijke steden zijn over het algemeen namelijk ook de steden die het economisch beter doen. Dat komt omdat steden met veel cultuur een hoger opgeleide en creatieve beroepsbevolking hebben, met meer koopkracht. Op die manier is cultuur indirect tevens van groot belang voor het lokale bedrijfsleven. In dat perspectief is de bijdrage die het lokale bedrijfsleven in Leeuwarden levert aan de culturele instellingen – die kleiner is dan gemiddeld in de andere steden in Nederland – karig te noemen.

Behalve het culturele aanbod, het gebruik en de financiering daarvan, is in dit onderzoek ook de waarde van de culturele sectoren in Leeuwarden berekend. De berekening heeft zich niet beperkt tot economische waarden; ook niet-financiële waarden zoals de gebruikswaarde, de bestaanswaarde, de optiewaarde en de sociale waarde van cultuur zijn daarin meegenomen.

Omdat dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van Dolci (het directeurenoverleg van de culturele instellingen), zijn bij de berekening van die maatschappelijke waarden niet alle culturele instellingen in Leeuwarden meegenomen, maar alleen de leden van Dolci. En omdat er onvoldoende landsdekkende gegevens zijn over amateurkunst en cultuureducatie konden deze sectoren in het geheel niet worden meegenomen in de berekeningen.

Concreet betekent dit dat het bij de berekening van de maatschappelijke waarden van cultuur gaat om Stadsschouwburg De Harmonie, Tryater en poppodium Romein, het Fries Museum, Keramiekmuseum Princessehof, het Natuurmuseum en het Historisch Centrum Leeuwarden (met Oldehove en het Pier Pander Museum), de bibliotheek, Tresoar (archieef), Slieker Film en het Noordelijk Filmfestival. Omdat het onderzoek eind 2012 van start is gegaan, hebben de gebruikte gegevens over het culturele aanbod in Leeuwarden betrekking op 2011. Voor wat betreft het cultuurgebruik en de financiering ervan zijn wel zoveel mogelijk gegevens over 2012 gebruikt.

Uit de berekeningen blijkt dat de totale maatschappelijke waarde van het culturele aanbod in Leeuwarden (voor zover dat in de berekeningen kon worden meegenomen) voor de stad uitkomt op € 132,7 miljoen. Over een periode van dertig jaar, en bij een aangenomen reële rente van 4%, komt dat overeen met een jaarlijkse welvaartswinst voor de stad van € 7,6 miljoen. Van die jaarlijkse welvaartswinst van € 7,6 miljoen is € 3,1 miljoen afkomstig van de podiumkunsten. De musea leveren de stad jaarlijks € 1,5 miljoen op.

En de jaarlijkse welvaartswinst van de bibliotheken en Tresoar in Leeuwarden is € 2,8 miljoen. Het filmaanbod, exclusief het aanbod van private aanbieders, levert de stad € 0,2 miljoen welvaartswinst per jaar op.

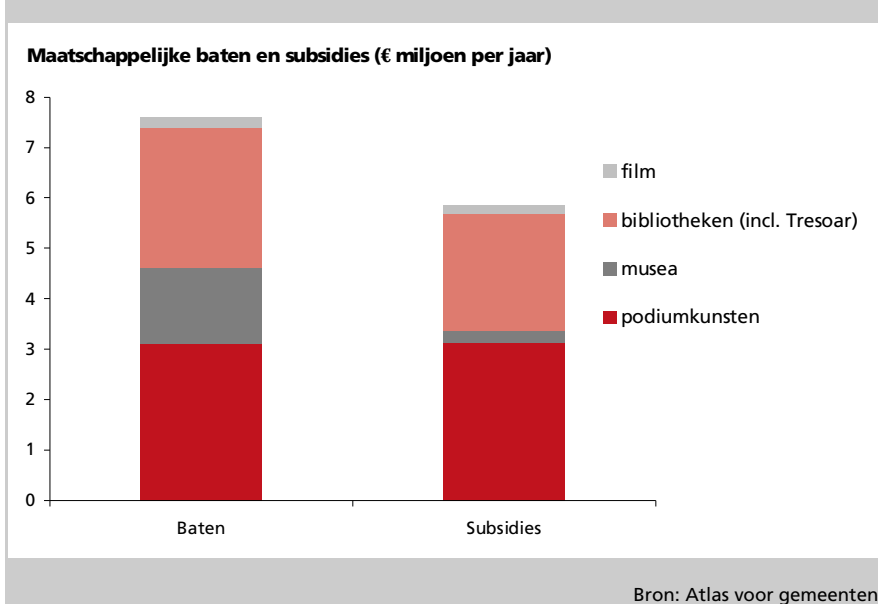
Een deel van de welvaartswinst van het culturele aanbod in Leeuwarden is in cash uit te drukken, zoals in de bestedingen van de binnen- en buitenlandse toeristen die op het culturele aanbod in Leeuwarden afkomen. Maar de welvaartswinst bestaat voor een veel groter deel uit het in euro's uitgedrukte 'nut' dat inwoners van Leeuwarden aan het culturele aanbod in Leeuwarden ontlene. Dat is het gemonetariseerde genot en geluk dat mensen ontlene aan een bezoek aan cultuur in Leeuwarden, maar ook het woongenot van mensen die graag in Leeuwarden willen wonen vanwege dat culturele aanbod, en de sociale effecten die daar mogelijk van uitgaan.

Maatschappelijke waarde en jaarlijkse welvaartswinst van het culturele aanbod in Leeuwarden (in € miljoen)				
	In Leeuwarden		Buiten Leeuwarden	
	Netto Contante Waarde	Jaarlijkse welvaarts-winst	Netto Contante Waarde	Jaarlijkse welvaarts-winst
Podiumkunsten	53,8	3,1	6,8	0,4
Musea	26,2	1,5	3,1	0,2
Letteren	49	2,8		
Film	3,7	0,2	0,8	0,04
Totaal	132,7	7,6	10,7	0,64

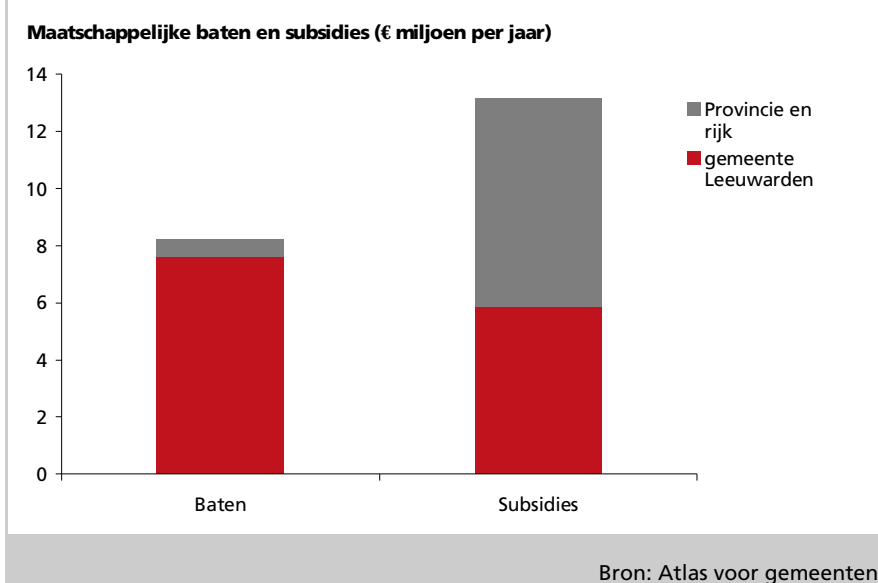
Bron: Atlas voor gemeenten

Door de gemeente wordt minder aan de (in dit onderzoek meegenomen) instellingen in Leeuwarden uitgegeven dan de welvaartswinst die ze voor de stad genereren, waardoor het netto maatschappelijke resultaat voor de stad positief is. De totale gemeentelijke uitgaven aan cultuur (voor de instellingen die in de berekeningen zijn meegenomen) kwamen in 2011 uit op € 5,9 miljoen als alleen wordt uitgegaan van alleen de structurele subsidies, en € 6,4 miljoen als ook incidentele subsidies over 2011 worden meegeteld. De baten waren in dat jaar € 7,6 miljoen. De investeringen in cultuur leverden de stad dus meer op dan ze kosten.

Maatschappelijke baten en subsidies (kosten) voor de gemeente Leeuwarden

Maatschappelijke baten en subsidies (kosten) voor de inwoners van buiten de gemeente Leeuwarden en de rest van Nederland

De in deze berekening meegenomen culturele instellingen ontvangen behalve van de gemeente echter ook subsidies van de provincie en het Rijk; in totaal € 7,3 miljoen (€ 4,0 miljoen van de provincie en € 3,3 miljoen van het Rijk). Daar staat tegenover dat ook de inwoners van buiten de stad Leeuwarden profiteren van het culturele aanbod in Leeuwarden. De jaarlijkse welvaartswinst voor alle inwoners van buiten de stad Leeuwarden was in 2011 ruim € 0,6 miljoen. Een deel van die winst is de gebruikswaarde die de bezoekers van buiten Leeuwarden hechten aan een bezoek aan de theaters, instellingen en musea in Leeuwarden. Een ander deel is het toegenomen woongenot, en de optie om de culturele instellingen te kunnen bezoeken, voor de mensen die in de directe omgeving van de stad Leeuwarden wonen.

De welvaartswinst voor de inwoners buiten Leeuwarden is lager dan de hoogte van subsidies van Rijk en provincie aan de culturele instellingen in Leeuwarden. Een belangrijk deel van de subsidies van provincie en Rijk gaat naar de musea in Leeuwarden: in 2011 was dat ruim € 5 miljoen. Omdat de baten van die musea grotendeels bij de inwoners en bedrijven in Leeuwarden zelf terechtkomen, zit Leeuwarden wat dat betreft dus voor een dubbeltje op de eerste rang.

Cultuurkaart Leeuwarden [Atlas voor gemeenten]

---

1 De betekenis van cultuur voor de stad

Vroeger gingen mensen in de buurt van fabrieken wonen. Waar het werk was, woonden de mensen. Die tijd is voorbij. Door opeenvolgende transportrevoluties is het mogelijk steeds verder van huis te gaan werken. Dat betekent omgekeerd ook dat het steeds makkelijker is een woonplek te kiezen, verder weg van het werk. Of zelfs onafhankelijk van de plek van het werk, op een plek in het land van waaruit zoveel mogelijk banen binnen acceptabele tijd te bereiken zijn; de huidige baan, de huidige baan van de partner, de toekomstige baan, de toekomstige baan van de partner, etc.

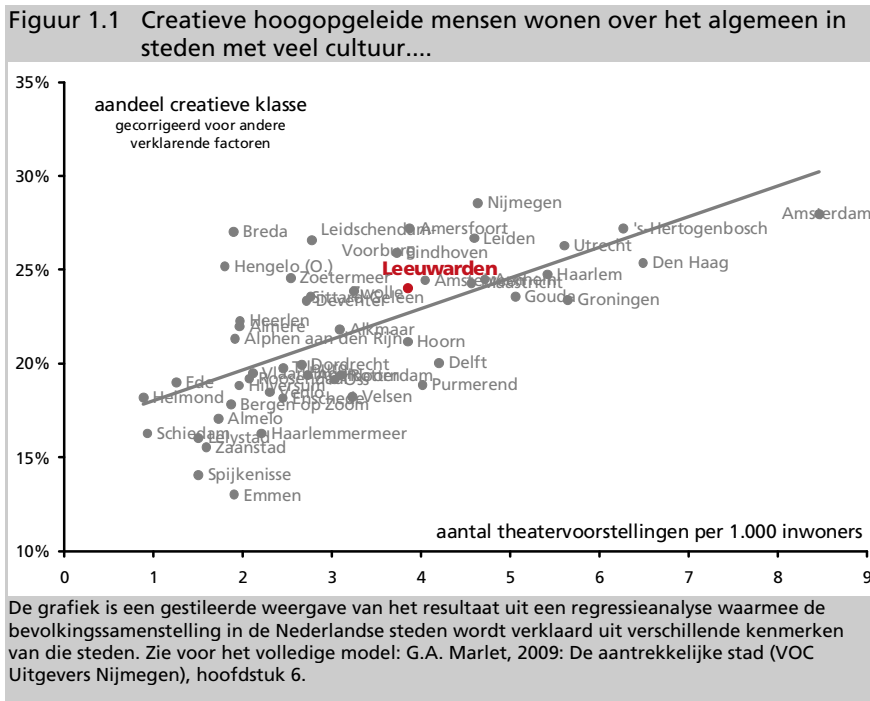
Als de plek van het werk niet meer doorslaggevend is in de woonplaatskeuze kunnen andere factoren een rol gaan spelen. Mensen gaan in toenemende mate wonen waar de kwaliteit van de woonomgeving hoog is. Voor sommige mensen betekent dat een zo groot mogelijk huis in een zo groen mogelijke omgeving. Anderen wonen liever in een stad. Maar de kwaliteit van die woonsteden varieert. Mensen kiezen een woonstad die ze aantrekkelijk vinden. Dat is meestal een veilige stad, met veel historie en stedelijke voorzieningen, zoals culturele voorzieningen.

Cultuur speelt tegenwoordig een prominente rol in de concurrentiepositie van steden. Steden met een groot en gevarieerd aanbod aan cultuur zijn over het algemeen ook de populaire woonsteden.¹ Deze steden hebben de grootste aantrekkingskracht op hoger opgeleiden en mensen uit de hogere inkomensgroepen. In figuur 1.1 is dit weergegeven met de relatie tussen het aanbod aan podiumkunsten in een stad en het aandeel mensen uit de zogenoemde creatieve klasse.² Uit de grafiek blijkt dat er in steden met een groter aanbod aan concerten en theatervoorstellingen (ofwel: uitvoeringen in de podiumkunsten) over het algemeen meer creatieve, hoogopgeleide mensen wonen dan in steden die op het culturele vlak minder te bieden hebben.

---

¹ G.A. Marlet, 2009: De aantrekkelijke stad (VOC Uitgevers, Nijmegen).

² Dat zijn in feite mensen die werken in een hooggekwalificeerde baan. Zie voor de gebruikte definitie: G.A. Marlet, C.M.C.M., van Woerkens, 2007: The Dutch Creative class and how it fosters urban employment growth, in: Urban Studies, 44, 13, pp. 2605-2626.

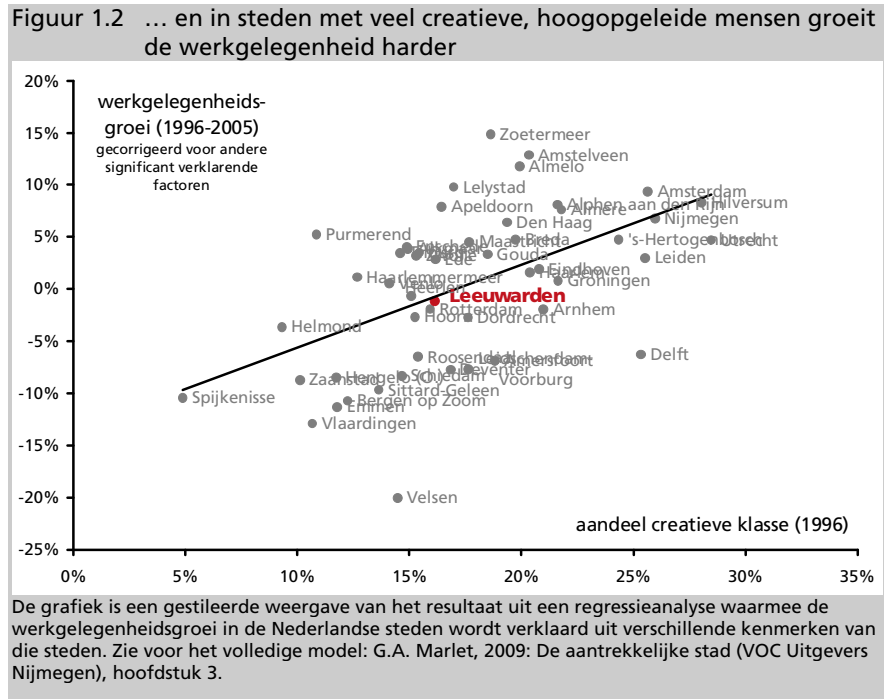

De meest aantrekkelijke woonsteden zijn over het algemeen ook de steden waar op cultureel gebied veel te kiezen valt. Waar mensen 's avonds spontaan terecht kunnen in een van de vele theaters, concertgebouwen, poppodia en jazzcafés. Zonder daarvoor maanden van tevoren een kaartje te hoeven kopen. Het zijn de zogenaemde *walking cities*, steden waarvan de inwoners op loop- of fietsafstand van hun huis een gevarieerd aanbod aan cultuur, horeca en andere voorzieningen in een historische, esthetische binnenstad kunnen bereiken. Die steden worden door de economisch kansrijke bevolkingsgroepen de meest aantrekkelijke woonsteden gevonden.

Aantrekkelijke woonsteden doen het ook economisch beter. Want waar wonen steeds minder het werken volgt, volgt werken wel steeds vaker 'het wonen'. De ondernemer heeft het niet langer voor het zeggen in de vestigingsbeslissing, dat is steeds vaker de werknemer. Waar productieve werknemers graag willen wonen, groeien bedrijven en vestigen zich (nieuwe) bedrijven. Waar hoogopgeleide, creatieve mensen wonen, neemt de

werkgelegenheid over het algemeen meer toe (zie figuur 1.2).³ In Leeuwarden lag die werkgelegenheids groei in de onderzochte periode in lijn met wat op basis van de voorraad *human capital* verwacht zou mogen worden.

Figuur 1.2 liet zien dat steden met een grote creatieve klasse – wat over het algemeen de steden zijn met een groot cultureel aanbod (zie figuur 1.1) – over het algemeen ook meer werkgelegenheids-groei kennen. Veel cultuur in de stad is dus niet alleen goed voor de concurrentiepositie van die stad in de strijd om het aantrekken van kansrijke bevolkingsgroepen. Indirect is cultuur in de stad ook van belang voor de lokale economie. En dat geldt niet alleen voor de stad zelf. Het blijkt dat ook het ommeland van een stad profiteert van de aantrekkingskracht van die stad. Mensen suburbaniseren vaak in de directe omgeving van de stad waar ze voordien hebben gewoond.⁴ Dat betekent dat regio's met een aantrekkelijke centrumstad het over het algemeen beter doen dan regio's zonder een aantrekkelijke stad in de buurt.

³ Lucas, R.E., 1988: On the mechanism of economic development, in: Journal of monetary economics, 22, pp. 3-42.

⁴ G.A. Marlet, 2009: De aantrekkelijke stad (VOC Uitgevers, Nijmegen).

In dit rapport wordt het belang van cultuur voor de aantrekkingskracht van de stad Leeuwarden onderzocht. Allereerst wordt in hoofdstuk 2 het culturele aanbod in Leeuwarden vergeleken met dat in andere, vergelijkbare steden. Vervolgens wordt de cultuurdeelname onder de bevolking van Leeuwarden in kaart gebracht en wordt het belang van cultuur in Leeuwarden voor de regio nader bekeken. In hoofdstuk 3 wordt de bijdrage van cultuur aan de aantrekkingskracht van de stad Leeuwarden geanalyseerd. En in hoofdstuk 4 wordt de waarde van (een deel van) het culturele aanbod in Leeuwarden in euro's uitgedrukt. In hoofdstuk 5 wordt tot slot de financieringsmix van de culturele instellingen vergeleken met die elders in het land.

---

2 De culturele positie van Leeuwarden

In dit hoofdstuk worden het culturele aanbod en de cultuurdeelname in Leeuwarden vergeleken met andere steden in Nederland. Dat levert inzicht op in de relatief sterke en zwakke punten van het culturele aanbod in de stad. In hoofdstuk 3 wordt vervolgens geanalyseerd wat dat culturele aanbod betekent voor de aantrekkingskracht en de economische vitaliteit van Leeuwarden.

Leeuwarden wordt in dit hoofdstuk behalve met het gemiddelde van de G27 (de andere steden die vallen onder het Grotestedenbeleid, exclusief de vier grote steden⁵) ook vergeleken met het gemiddelde van steden die vergelijkbare uitgangspunten hebben voor wat betreft aantrekkingskracht en economische vitaliteit. Het gaat daarbij om steden met een enigszins vergelijkbare omvang, die net als Leeuwarden een historische binnenstad hebben, een relatief grote hbo maar geen universiteit, en buiten de Randstad liggen. Die stadsspecifieke benchmark bestaat uit:

1. Zwolle
2. 's-Hertogenbosch
3. Deventer
4. Arnhem
5. Breda

Tot slot wordt de positie van Leeuwarden vergeleken met het gemiddelde van steden in Noord-Nederland. Dat zijn:

1. Groningen
2. Assen
3. Emmen
4. Zwolle

In dit hoofdstuk worden het culturele aanbod en de cultuurdeelname in Leeuwarden met die drie *benchmarks* van steden vergeleken.

---

⁵ De rest van de G27-gemeenten zijn: Alkmaar, Almelo, Amersfoort, Arnhem, Breda, Den Bosch, Deventer, Dordrecht, Eindhoven, Emmen, Enschede, Groningen, Haarlem, Heerlen, Helmond, Hengelo, Leiden, Lelystad, Maastricht, Nijmegen, Schiedam, Sittard-Geleen, Tilburg, Venlo, Zaanstad en Zwolle.

2.1 Het culturele aanbod

Wat is het aanbod aan kunst en cultuur in Leeuwarden? En hoe verhoudt dat aanbod zich tot dat in andere steden? In de grafieken hieronder wordt ingegaan op het aanbod aan podiumkunsten en musea, maar ook bioscopen, monumenten, evenementen, bibliotheken, boekwinkels en galerieën worden meegenomen. In de bijlage bij dit rapport staan de definities van de in deze paragraaf gepresenteerde indicatoren voor het culturele aanbod in Leeuwarden. Het aanbod in Leeuwarden is in dit hoofdstuk vergeleken met dat in andere steden. In die vergelijking is – door gebrek aan goede landsdekkende gegevens – geen rekening gehouden met de capaciteit, kwaliteit en bezettingsgraad van dat aanbod.

Uit de figuren 2.1 tot en met 2.4 blijkt allereerst dat Leeuwarden vergeleken met de steden in de *benchmarks* een min of meer vergelijkbaar aanbod aan uitvoeringen in de podiumkunsten biedt, maar dat de samenstelling van dit aanbod anders is. Figuur 2.1 laat zien dat het aantal uitvoeringen iets hoger is dan het gemiddelde van de G27, en vrijwel even groot als dat van de andere hbo-steden.⁶ Het aanbod theatervoorstellingen blijft echter duidelijk achter bij dat in de andere steden. Het aanbod popconcerten is daarentegen juist fors hoger. In de vergelijking zijn overigens niet alleen uitvoeringen op zelfstandige podia meegeteld, maar ook uitvoeringen in de podiumkunsten op andere locaties in de stad.

Wat betreft het erfgoed (figuur 2.5 tot en met 2.7) is het beeld over het algemeen positief. Als het gaat om (Rijks)monumenten (en ook archeologische monumenten) heeft Leeuwarden duidelijk meer te bieden dan veel andere steden. Dit is voor een belangrijk deel te danken aan de historische binnenstad die relatief veel historische monumenten kent. Aan de andere kant ligt het aanbod aan cultuurhistorische musea in Leeuwarden⁷ onder het gemiddelde van de hbo-steden – maar is het wel min of meer

---

⁶ De volgende locaties zijn meegenomen: Stadsschouwburg De Harmonie, Theater Romein, Podium Asteriks, Rockcafé Mukkes, Café De Gloppe, Muziekcentrum Schaaf, Jacobijnerkerk, Podium 058, De Fiverskoalle/Tryater. Dat zijn dus niet alleen gebouwen met primair een podiumfunctie zoals de schouwburgen, maar ook gebouwen die een (aanvullende) podiumfunctie hebben – zoals een theaterzaal in een conservatorium of een podium in een café. Om te worden opgenomen in onze database moeten die een minimum aantal uitvoeringen in de professionele podiumkunsten per jaar aanbieden. Zie voor de landelijk gehanteerde definitie en criteria: N. van den Berg, G. Marlet, R. Ponds, C. van Woerkens, 2011: Podiumpeiler 2011. Jaarlijkse monitor voor de podiumkunsten en de muziekindustrie (MCN/TIN, Amsterdam).

⁷ Tresoar, Historisch Centrum Leeuwarden en het Fries museum.

vergelijkbaar met dat van de G27, en hoger dan dat van de andere Noordelijke steden.

Met de beeldende kunst is het in Leeuwarden wisselend gesteld (figuur 2.8 tot en met 2.10). Aan de ene kant heeft de stad per inwoner meer musea voor beeldende kunst⁸ dan de meeste andere steden. Daarbij is overigens geen rekening gehouden met de omvang en kwaliteit van de musea voor beeldende kunst. Het aantal kunstenaars is in Leeuwarden daarentegen lager dan gemiddeld in de andere steden. Vooral ten opzichte van de andere hbo-steden is het aantal kunstenaars fors lager. Maar dat komt omdat het gemiddelde van die *benchmark* nogal bepaald wordt door Arnhem, een stad met een grote kunstacademie, en daardoor extreem veel kunstenaars onder de bevolking. Het aantal galerieën in de stad is wat kleiner dan gemiddeld dan in andere steden.

De filmsector was in 2011 goed vertegenwoordigd in Leeuwarden (figuur 2.11 en 2.12). Het aantal stoelen in bioscopen was groter dan in veel andere steden. Maar vooral het aantal doeken in bioscopen en filmhuizen duidelijk groter dan het gemiddelde van de andere steden in Nederland, en groter dan het gemiddelde van vergelijkbare steden.

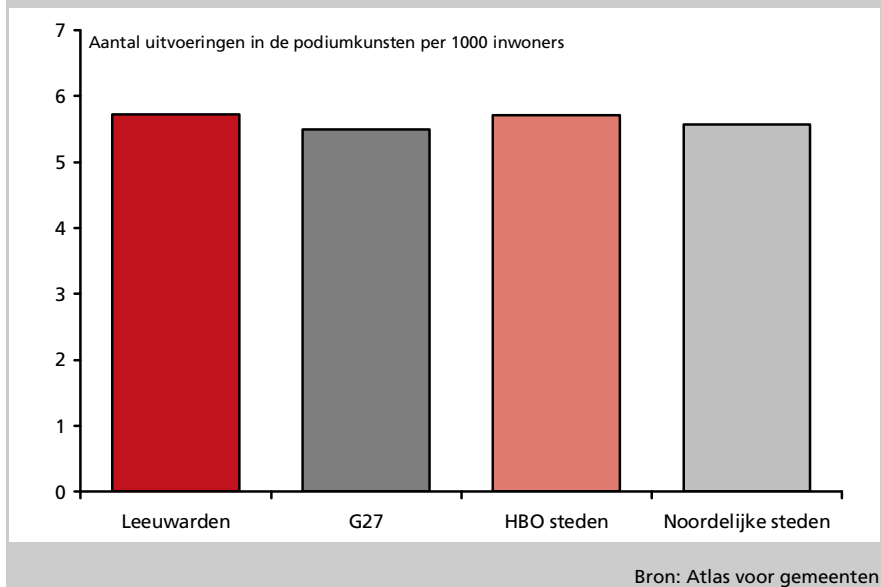
Voor de letteren is het beeld van Leeuwarden ook redelijk positief (zie figuur 2.13 tot en met 2.15). Ten opzichte van het gemiddelde van de andere steden heeft Leeuwarden iets meer bibliotheken en boekwinkels per inwoner. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat geen rekening is gehouden met de omvang van de bibliotheken en dat alleen het aantal publiek toegankelijke bibliotheken in de vergelijking is meegenomen, en – vanwege gebrek aan landsdekkende gegevens daarover – niet het aantal uitleningen van die bibliotheken, of het aantal dependances in buurthuizen, scholen, etc.

Voor wat betreft het culturele aanbod is het beeld van Leeuwarden dus relatief positief. Leeuwarden heeft een bovengemiddeld aanbod aan musea voor beeldende kunst. Ook is het aanbod film in de stad relatief groot, en zijn er bovengemiddeld veel (Rijks)monumenten. Het aanbod aan podiumkunsten is gemiddeld.

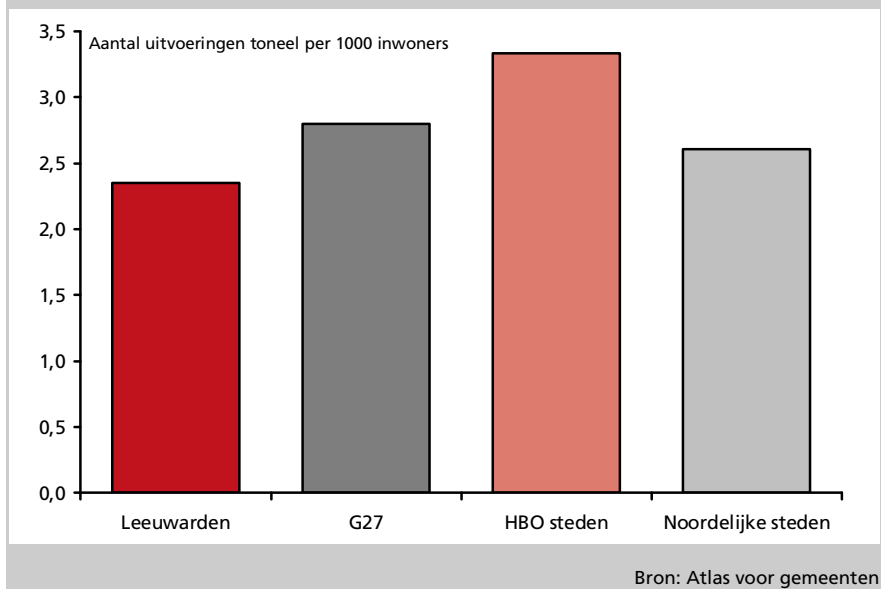
---

⁸ Het Keramiekmuseum/Prinsessehof, het Pier Pander Museum en het Fries Museum. Door de brede collectie telt het Fries Museum dus in twee categorieën musea mee.

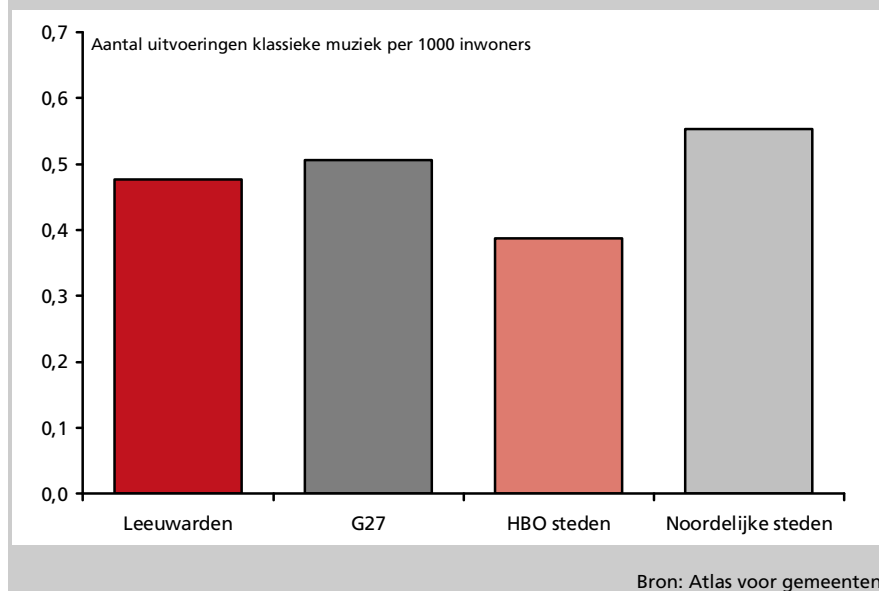
Figuur 2.1 Podiumkunsten totaal (2011)

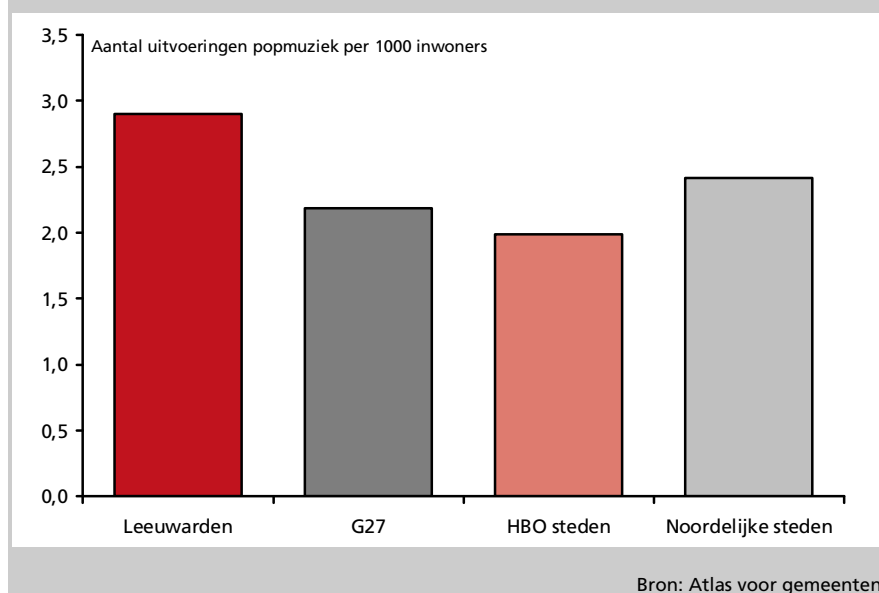
Figuur 2.2 Theatervoorstellingen (2011)

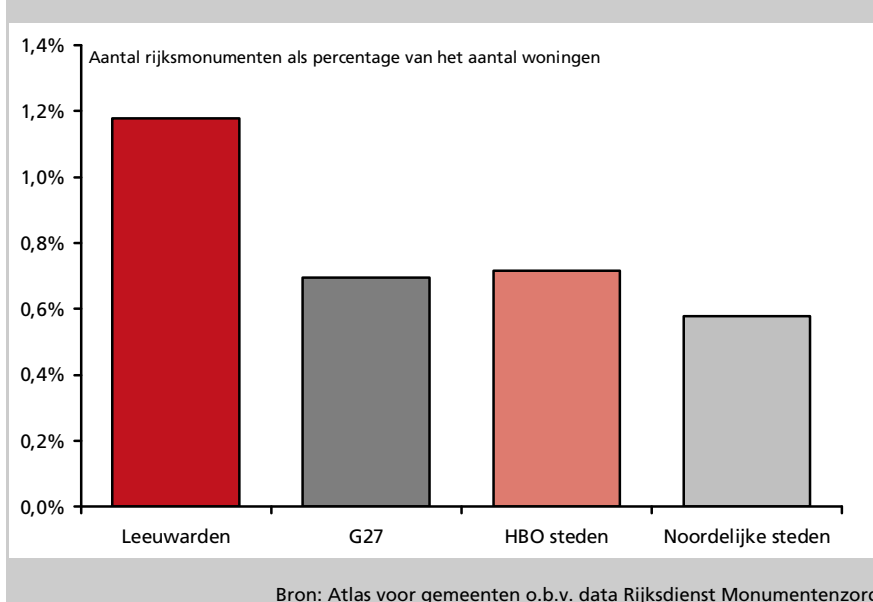
Figuur 2.3 Klassieke muziek (2011)

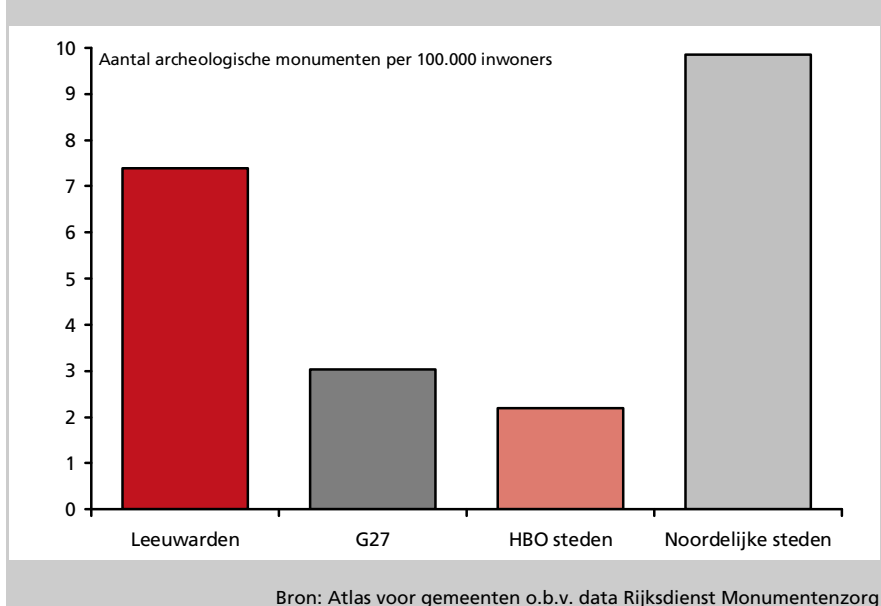
Figuur 2.4 Popmuziek (2011)

Figuur 2.5 Historische monumenten (2011)

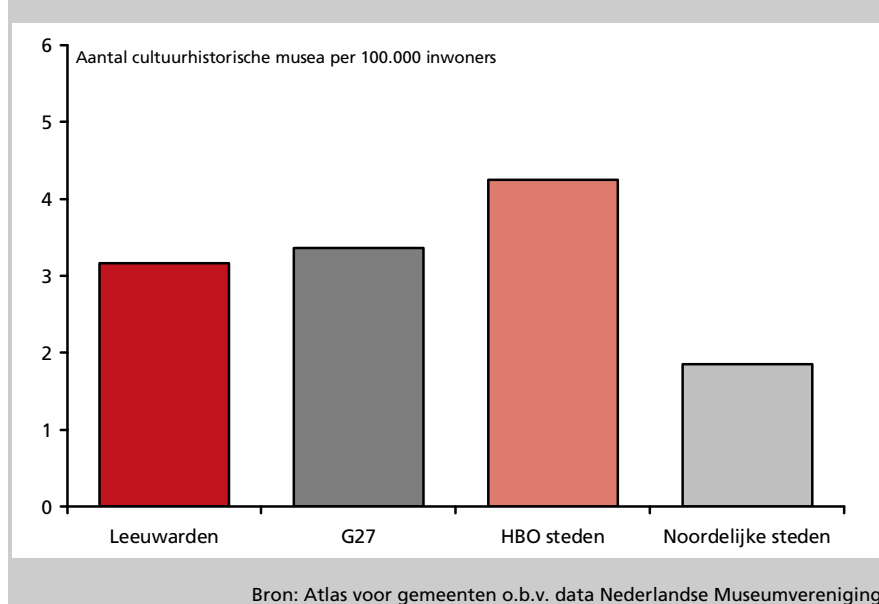

Figuur 2.6 Archeologische monumenten (2011)

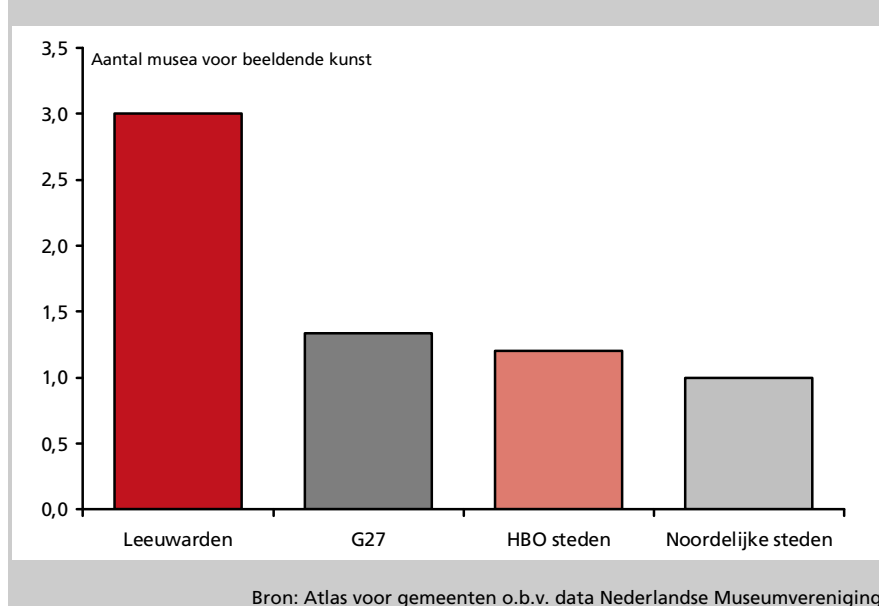

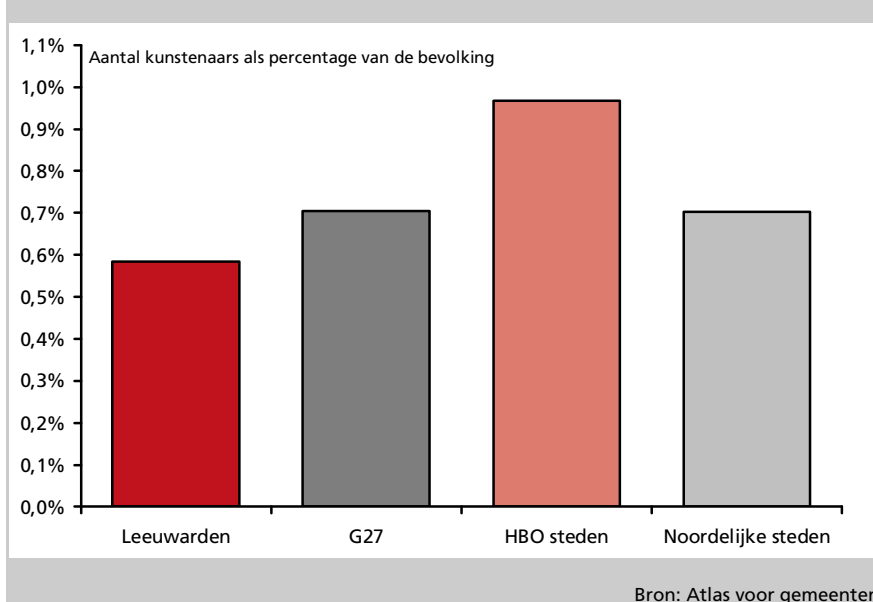
Figuur 2.7 Cultuurhistorische musea (2011)

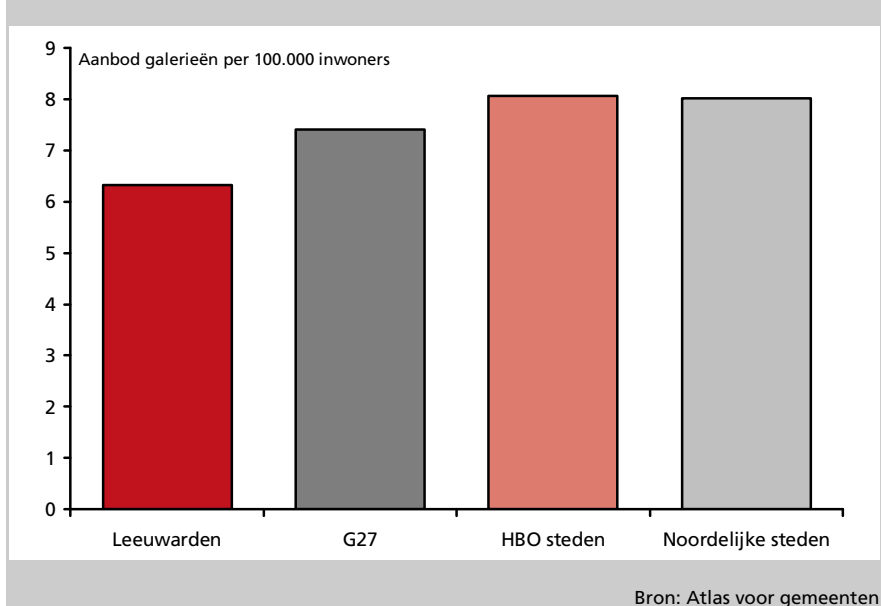
Figuur 2.8 Musea voor beeldende kunst (2011)

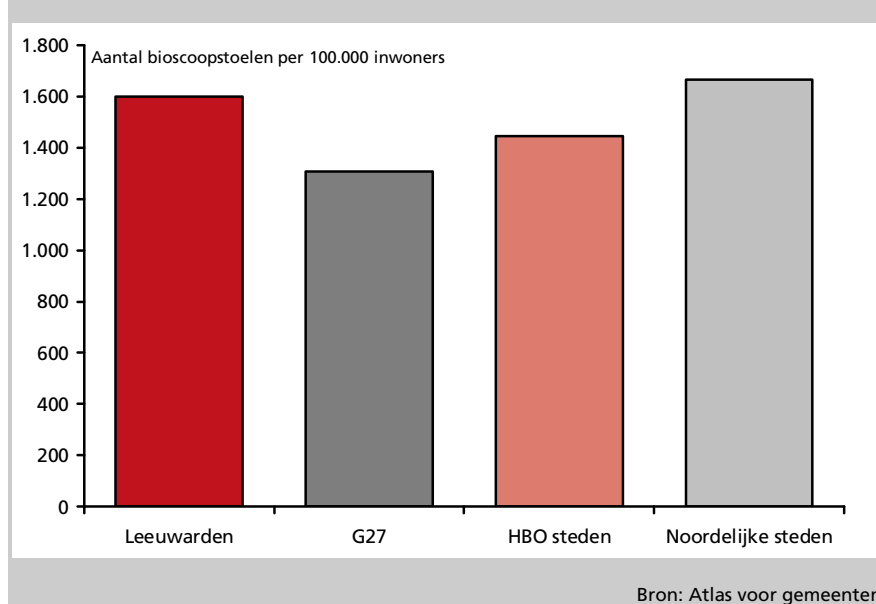
Figuur 2.9 Kunstenaars (2011)

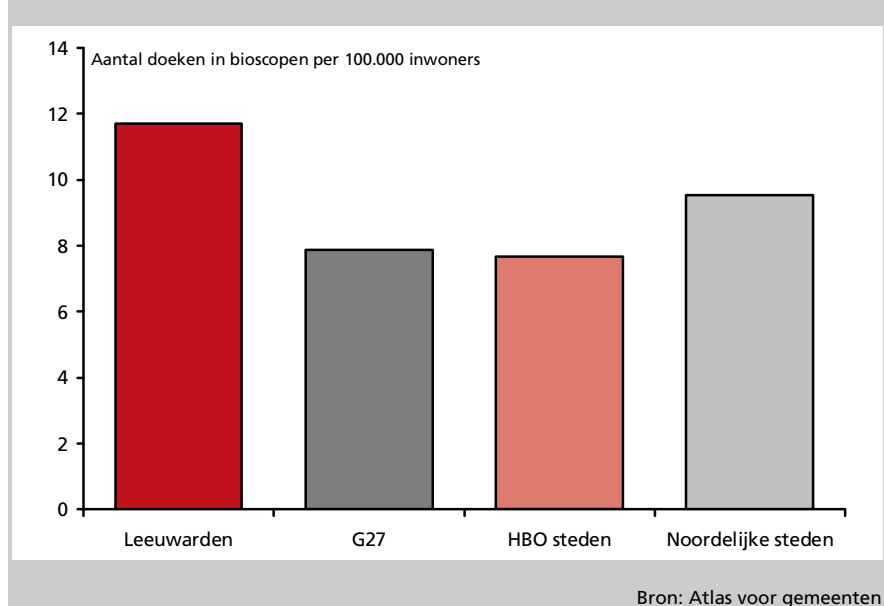
Figuur 2.10 Galerieën (2011)

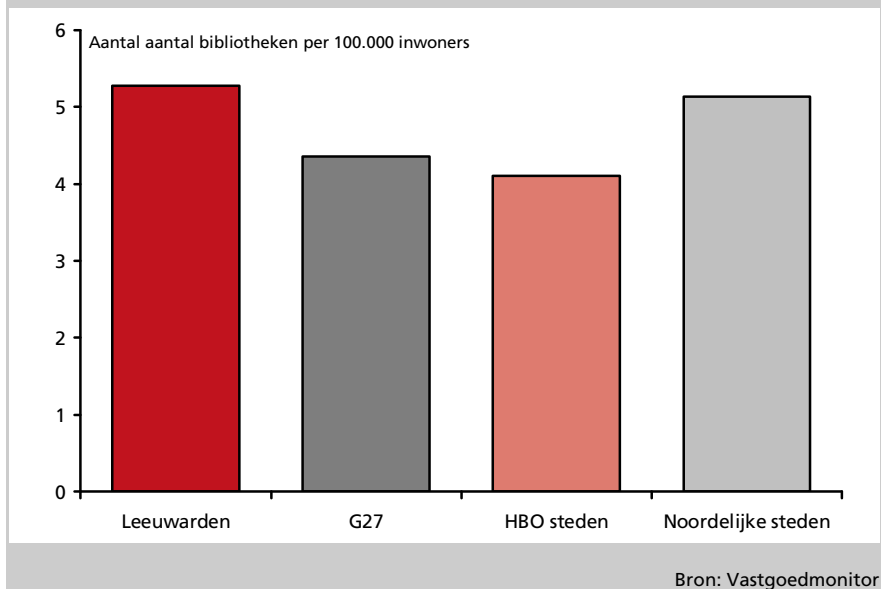
Figuur 2.11 Bioscoopstoelen (2011)

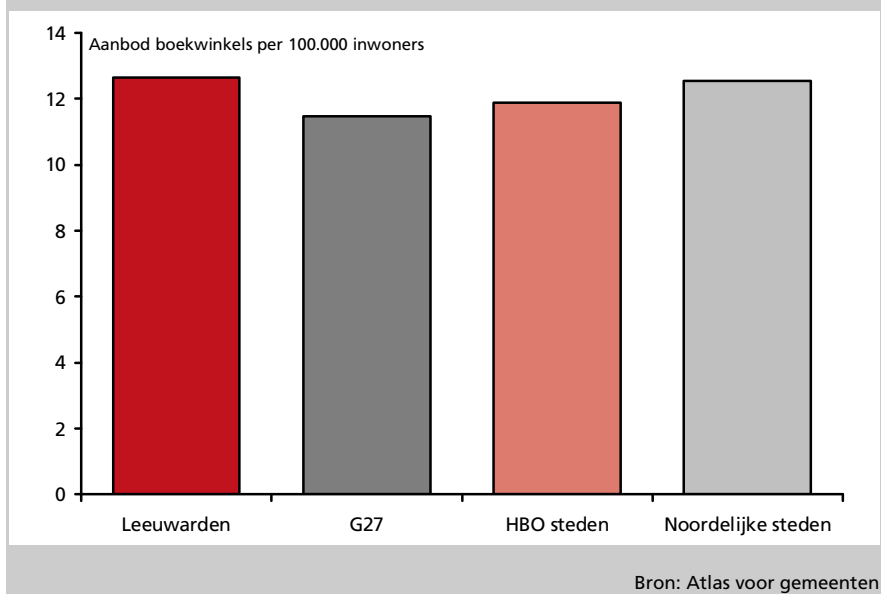
Figuur 2.12 Aantal filmdoeken in bioscopen (2011)

Figuur 2.13 Bibliotheken (2011)

Figuur 2.14 Boekwinkels (2011)

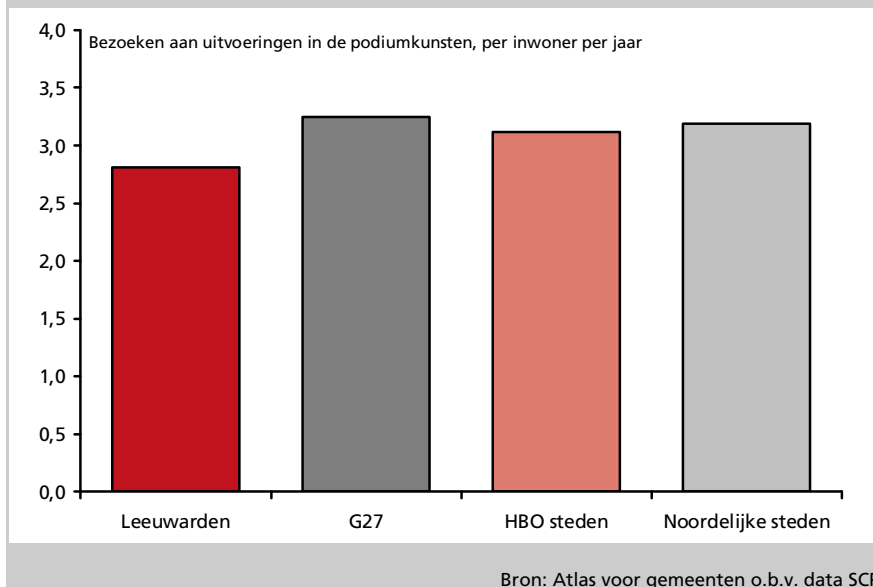
2.2 De cultuurdeelname

Het belang van cultuur voor de aantrekkingskracht en de economische vitaliteit van een stad begint bij het feit dat mensen van cultuur genieten, en daardoor graag culturele activiteiten bezoeken. Om die reden willen veel mensen – en in hun kielzog bedrijven – in een stad met een groot en gevarieerd cultureel aanbod wonen.

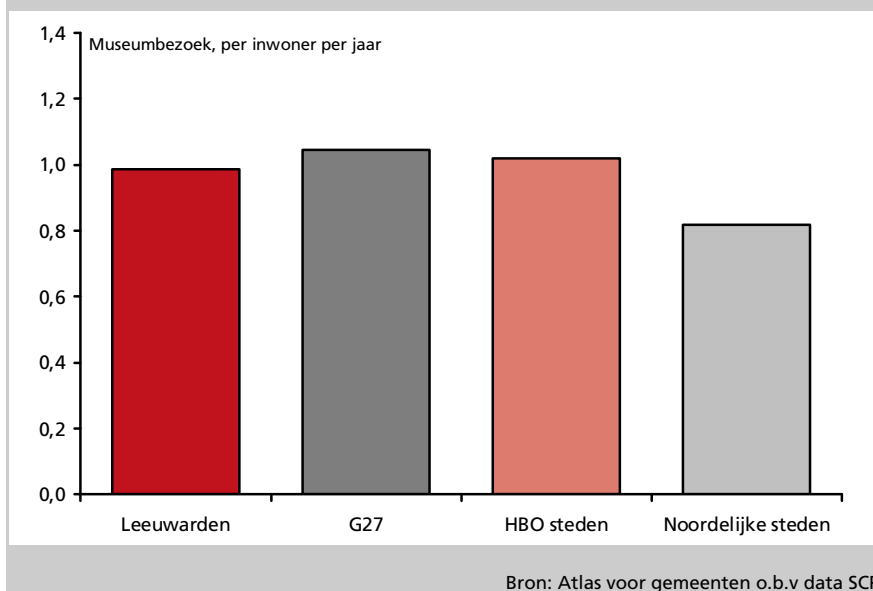
Hoofdstuk 3 gaat uitgebreid in op het belang van cultuur voor de aantrekkingskracht en economische vitaliteit van de stad Leeuwarden. In deze paragraaf wordt daarvoor allereerst het fundament gelegd: de relatie tussen het culturele aanbod en de (passieve) cultuurdeelname in Leeuwarden. Hoe verhoudt die participatie zich tot het aanbod aan kunst en cultuur in de stad? En in hoeverre is de samenstelling van de bevolking van Leeuwarden bepalend voor die cultuurdeelname?

De figuren 2.15 en 2.16 laten zien dat de cultuurdeelname onder de inwoners van Leeuwarden wat kleiner is dan in de andere steden. Zowel het bezoek aan uitvoeringen in de podiumkunsten (theaterbezoek) als het bezoek aan musea is geringer dan in de andere steden. Bij de podiumkunsten zijn de verschillen wat groter, bij musea valt op dat de bezoekfrequentie onder de inwoners van Leeuwarden wel hoger is dan gemiddeld in de andere Noordelijke steden. De vraag is hoe deze wat kleinere cultuurdeelname kan worden verklaard, het aanbod in Leeuwarden doet immers niet onder voor dan in de andere steden. Een mogelijke verklaring hiervoor is de samenstelling van de hoogopgeleide bevolking in Leeuwarden, die wellicht voor een kleiner deel uit 'cultuurminnaars' bestaat dan gemiddeld in andere universiteits- en hbo-steden. Nader onderzoek moet dat uitwijzen.

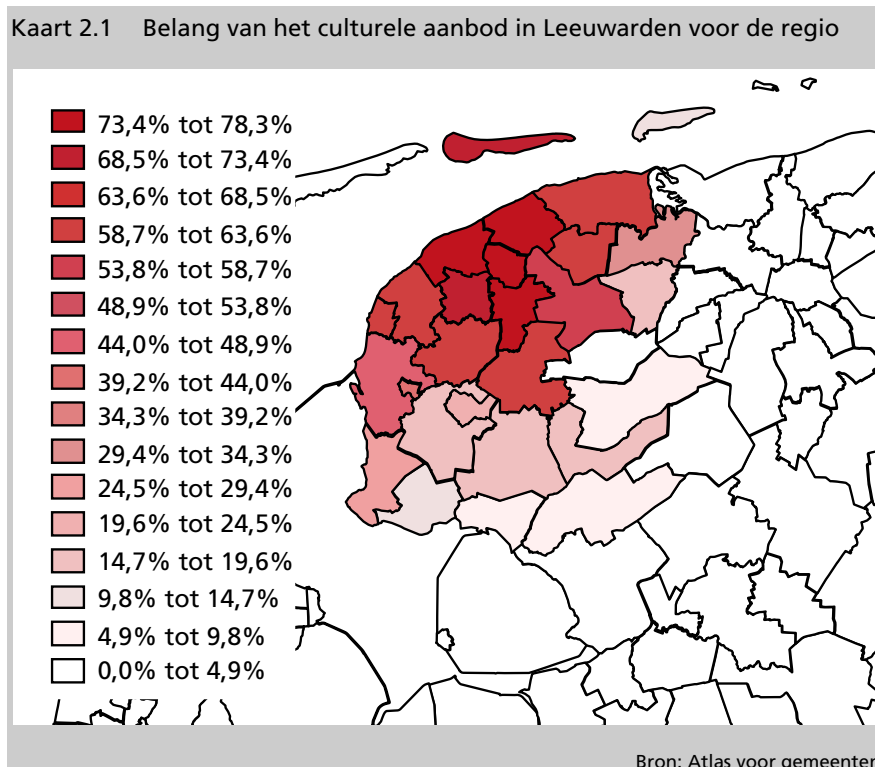
Figuur 2.15 Bezoek aan podiumkunsten

Figuur 2.16 Museumbezoek

Het belang van Leeuwarden voor de cultuurdeelname in de regio wordt duidelijk uit kaart 2.1 en tabel 2.1. Hierbij is voor de podiumkunsten het verzorgingsgebied van de instellingen in Leeuwarden aangegeven. Daarbij is uitgegaan van een methode waarmee voor alle woonlocaties in Nederland kan worden bepaald op welke stad de inwoners het meest zijn aangewezen voor verschillende voorzieningen.⁹ Op basis van die methode kan per gemeente worden bepaald welke deel van de bevolking voor cultuur afhankelijk is van welke stad. De uitkomst is afhankelijk van de locatie, de omvang en diversiteit, de bereikbaarheid, en het (concurrerende) aanbod in de buurt.

Kaart 2.1 en tabel 2.1 laten zien dat Leeuwarden voor een belangrijk deel van Friesland het culturele aanbod verzorgt. Voor gemeenten ten noorden en westen van Leeuwarden geldt dat meer dan helft van inwoners op Leeuwarden is aangewezen. Maar ook voor veel inwoners van gemeenten

⁹ Zie voor een toelichting op de gebruikte methode: G.A. Marlet, C.M.C.M. van Woerkens: Naar een optimale gemeentegrootte. Inleiding Atlas voor gemeenten 2012 – te downloaden via www.atlasvoorgemeenten.nl.

ten zuiden van Leeuwarden geldt dat zij voor een belangrijk deel afhankelijk zijn van het aanbod in de stad. Omdat steden als Drachten en Heerenveen ook een eigen cultureel aanbod hebben geldt dat de 'dominantie' van Leeuwarden hier minder sterk is omdat een deel van de inwoners ook naar andere steden gaat.

Tabel 2.1 Belang van het culturele aanbod in Leeuwarden voor de regio

Gemeente	Aantal potentiële bezoekers	Als percentage van alle potentiële theaterbezoekers in de gemeente
Leeuwarderadeel	8.100	78,3%
Ferwerderadiel	6.700	76,3%
Leeuwarden	70.700	75,6%
het Bildt	8.000	73,9%
Ameland	2.500	72,9%
Menaldumadeel	9.700	70,4%
Franekeradeel	13.000	63,3%
Dantumadiel	12.000	62,1%
Harlingen	9.700	62,0%
Littenseradiel	6.600	60,0%
Boarnsterhim	11.500	59,8%
Dongeradeel	14.500	58,9%
Tytsjerksteradiel	17.500	54,5%
Wûnseradiel	5.700	47,9%
Bolsward	4.100	41,4%
Kollumerland en Nieuwkruisland	4.300	33,3%
Nijefurd	3.000	27,5%
Sneek	7.200	21,6%
Wymbritseradiel	3.000	19,0%
Achtkarspelen	5.000	17,8%
Skarsterlân	4.300	15,7%
Heerenveen	6.400	14,7%
Rest Nederland	9.100	< 0,1%

Bron: Atlas voor gemeenten

---

3 De aantrekkingskracht van Leeuwarden

Cultuur speelt over het algemeen een prominente rol in de concurrentiepositie van steden, zo bleek uit de bespreking van de wetenschappelijke literatuur in hoofdstuk 1. Steden die een groot en gevarieerd cultureel aanbod hebben, zijn over het algemeen ook de populaire woonsteden. Die steden hebben de grootste aantrekkingskracht op verhuizende huishoudens. En bovendien gaat het in die steden ook economisch vaak beter.

In dit hoofdstuk wordt de aantrekkingskracht van de stad Leeuwarden nader geanalyseerd. Die aantrekkingskracht wordt vergeleken met andere steden in Nederland. Onderzocht wordt welke factoren de afwijking van Leeuwarden ten opzichte van die andere steden verklaren, en welke rol cultuur daarin speelt. In dit deel van het onderzoek wordt dan ook de vraag beantwoord wat het belang van cultuur is voor (de aantrekkingskracht van) Leeuwarden. Vervolgens wordt daarmee ook het indirecte belang van cultuur voor het vestigingsklimaat en de economische vitaliteit van de stad geanalyseerd (paragraaf 3.2).

3.1 Wat verklaart de aantrekkingskracht van steden?

Om die vraag te kunnen beantwoorden is met zogenoemde regressieanalyses achterhaald welke factoren ervoor zorgen dat de ene stad wel en de andere niet in trek is bij verhuizende huishoudens. In tabel 3.1 zijn de uitkomsten uit die analyses gestileerd weergegeven.

Naast de bereikbaarheid van banen blijkt ook het culturele aanbod in een stad van groot belang voor de aantrekkingskracht van de stad. Bij het culturele aanbod blijkt het vooral te gaan om het aanbod aan uitvoeringen in de podiumkunsten, en in mindere mate om de nabijheid van musea voor beeldende kunst en cultuurhistorische musea. Ook biedt de aanwezigheid van historisch erfgoed, afgemeten aan het aantal rijksmonumenten en historisch vaarwater, een significante verklaring voor de aantrekkingskracht van een stad.

Tabel 3.1 Wat bepaalt de aantrekkingskracht van een stad?

	Aantrekkingskracht van een stad op verhuizende huishoudens
ECONOMIE	
Bereikbaarheid van banen	+
WOONOMGEVING	
Woningen	
Aandeel vrijstaande woningen	+
Aandeel tweekappers	+
Aandeel tussenwoningen	-
Aandeel appartementen	-
Aandeel sociale huurwoningen	-
Aandeel hoogbouw	-
Aandeel vooroorlogse woningen	+
Gemiddelde afstand tot het centrum	-
Gentrification Index	+
Voorzieningen	
Aantal winkels mode en luxe	+
Nabijheid winkels dagelijkse boodschappen	-
Aanbod podiumkunsten	+
Aanbod musea (voor beeldende kunst en cultuurhistorie)	
Culinaire kwaliteit	+
Historisch erfgoed (aandeel rijksmonumenten)	+
Aanwezigheid universiteit ¹⁰	+
Voetbalindex	+
Natuur	
Nabijheid Noordzeekust	+
Nabijheid natuurgebieden	+
OVERLAST EN ONVEILIGHEID	
Overlast	-
Vernielingen	-
Geweldsmisdrijven	-

De tabel is een gestileerde weergave van de uitkomsten uit de modellen (regressieanalyses) waarmee de aantrekkingskracht van steden wordt verklaard. Een + betekent dat die factor positief van invloed is op die aantrekkingskracht. Een - betekent dat die factor daar negatief mee samenhangt. Een volledige beschrijving van de gebruikte modellen is te vinden in: G.A. Marlet, 2009: De aantrekkelijke stad (VOC Uitgevers, Nijmegen), hoofdstuk 5 en 6.

¹⁰ In dit model speelt alleen de aanwezigheid van een universiteit, en niet van hbo-instellingen – een rol bij het verklaren van de aantrekkingskracht van steden. De reden daarvoor is dat vooral universiteitssteden zich onderscheiden van niet-universiteitssteden, en het hebben van een hbo-instelling minder onderscheidend is. Bovendien zijn hbo-studenten gemiddeld minder dan universitaire studenten geneigd om in de stad van studie te gaan (en blijven) wonen. In varianten op dit model, waarin wordt gekeken naar in de stad woonachtige universitaire en hbo-studenten speelt de aanwezigheid van een hbo – maar nog steeds minder dan een universiteit – wel een rol bij de aantrekkingskracht van steden. Zie: G.A. Marlet, C.M.C.M. van Woerkens, 2010: Krimp!?, in: Atlas voor gemeenten 2010 (Atlas voor gemeenten, Utrecht).

Behalve het culturele aanbod in een stad doen ook andere voorzieningen ertoe bij het verklaren van verschillen in aantrekkingskracht tussen steden. Zo blijkt de aanwezigheid van een goed presterende profvoetbalclub (Voetbalindex) van invloed te zijn op de aantrekkingskracht van een stad op bepaalde bevolkingsgroepen. Ook de bereikbaarheid van natuur (en de kust) vanuit de stad doet ertoe.

Uit de directe woonomgeving blijken vooral de indicatoren voor geweld, overlast en vernielingen een negatieve verklaring te bieden voor de aantrekkingskracht van een stad en regio. Behalve ligging, voorzieningen en een veilige woonomgeving zijn ook de kenmerken van de woningvoorraad van invloed op de aantrekkingskracht van een stad. Het aandeel hoogbouw en sociale huurwoningen is bijvoorbeeld negatief van invloed op de aantrekkingskracht, de omvang van de woningen positief.

3.2 Wat verklaart de aantrekkingskracht van Leeuwarden?

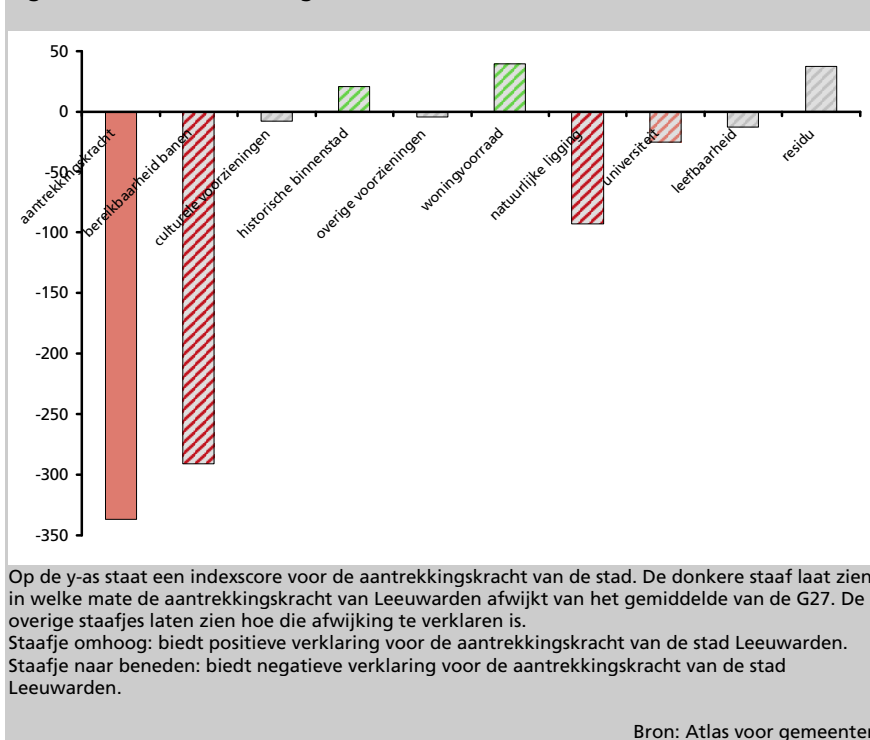
De in tabel 3.1 getoonde indicatoren zijn gemiddeld van invloed op de aantrekkingskracht van de Nederlandse steden. De vraag is welke van die factoren voor Leeuwarden van belang zijn bij het verklaren van de aantrekkingskracht. Het linkerstaafje in figuur 3.1 laat zien dat de aantrekkingskracht van Leeuwarden op verhuizende huishoudens duidelijk lager is dan het gemiddelde (van de G27). De overige staafjes in de grafiek laten zien hoe die relatief lage aantrekkingskracht van Leeuwarden te verklaren is.

Dan blijkt dat vooral de ongunstige ligging van Leeuwarden een negatief effect op de aantrekkingskracht van de stad heeft. Door die ligging zijn er voor de (potentiële) inwoners van Leeuwarden veel minder banen binnen acceptabele tijd te bereiken dan gemiddeld voor de inwoners van de andere steden in het land (het tweede staafje in figuur 3.1), waardoor ook de carrièrekansen voor de (potentiële) inwoners van Leeuwarden lager zijn dan gemiddeld. Tegenover deze minder gunstige ligging staat dat de kwaliteit van de woningvoorraad positief bijdraagt aan de aantrekkingskracht.

Het voorzieningenniveau in Leeuwarden levert een gemiddelde bijdrage aan de aantrekkingskracht van de stad. Dat geldt zowel voor het culturele

aanbod als de overige stedelijke voorzieningen. Het historisch erfgoed draagt wel bovengemiddeld bij aan de aantrekkingskracht van de stad.

Figuur 3.1 De aantrekkingskracht van Leeuwarden

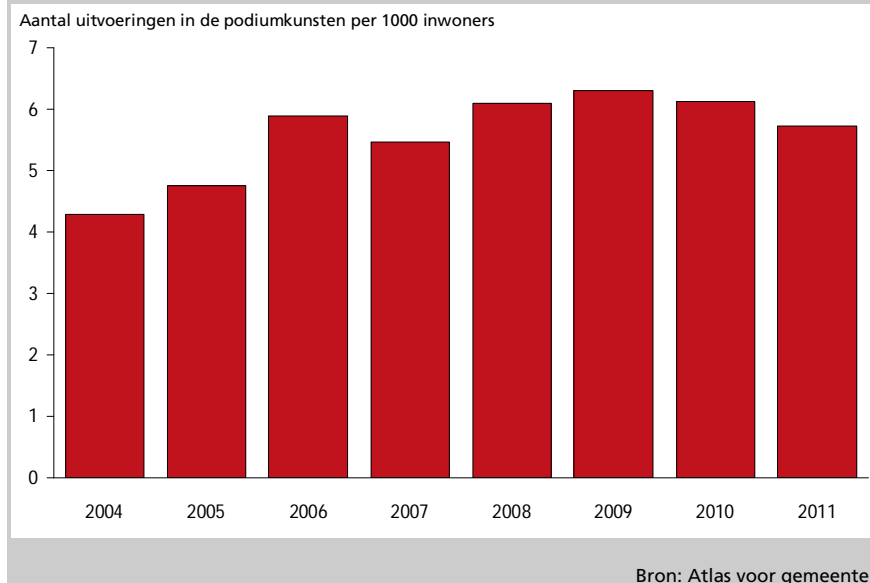
De conclusie uit dit deel van de analyse is dat Leeuwarden haar benedengemiddelde aantrekkingskracht vooral te danken heeft aan factoren die buiten de invloedssfeer van de stad liggen, namelijk een ongunstige ligging ten opzichte van grote concentratiebanen. Die negatieve factor wordt niet volledig gecompenseerd door de positieve aspecten van de stad, zoals het historische erfgoed en de kwaliteit van de woningvoorraad. Uit figuur 3.3 blijkt bovendien dat de relatieve aantrekkingskracht van Leeuwarden tussen 2007 en 2012 is verslechterd. Een belangrijk deel van die verslechtering is het gevolg van een recente afname van het aanbod aan podiumkunsten (zie figuur 3.2). Hoewel dit aanbod in de jaren 2008 en 2009 is toegenomen, is het in 2011 lager dan in 2006.

Dat is voor een Leeuwarden – zeker in een woningmarkt die zich steeds verder verruimt – een zorgwekkende conclusie, omdat stedelijke

voorzieningen en het culturele aanbod voor de meeste historische steden in Nederland juist het fundament zijn onder hun aantrekkingskracht.¹¹

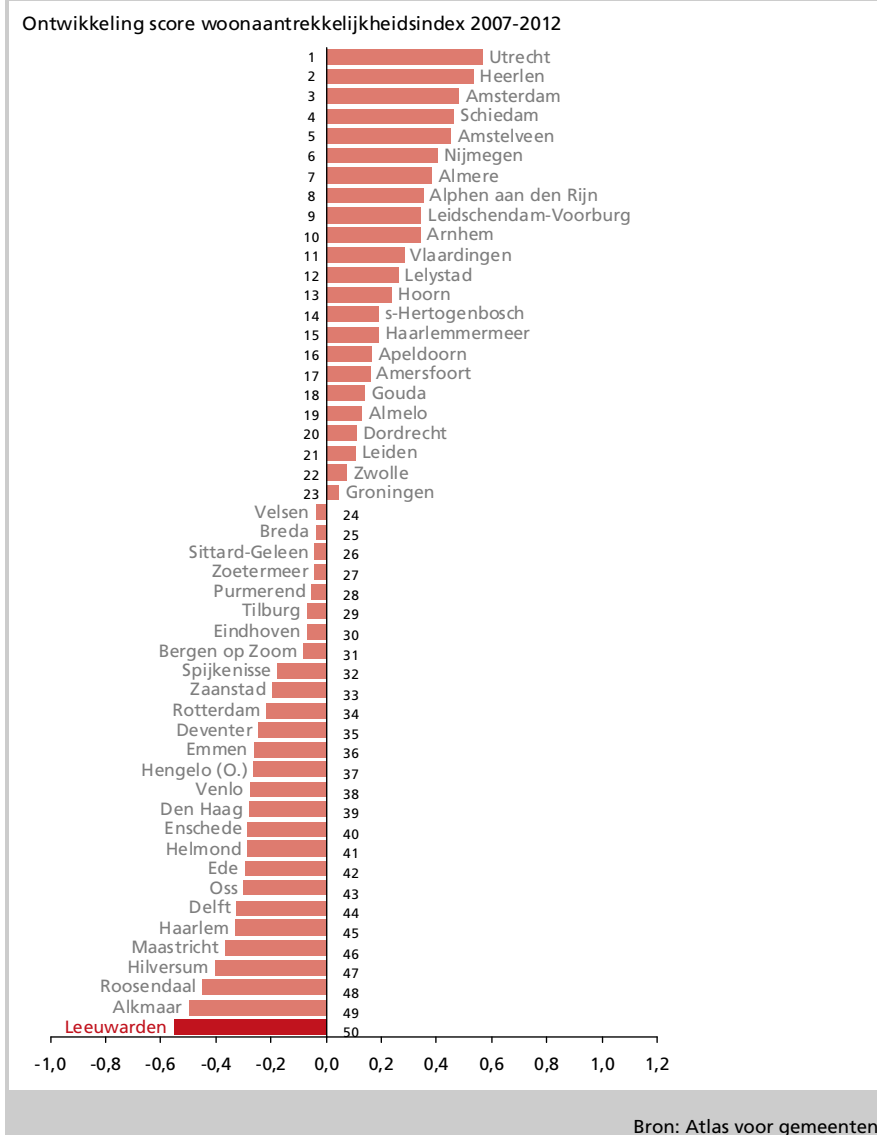
Als door bezuinigingen een groter deel van het culturele aanbod in de stad weg zou vallen, zou daarmee ook de aantrekkingskracht van de stad op verhuizende huishoudens, met in hun kielzog bedrijven, verder afnemen. Een lagere aantrekkingskracht zou onherroepelijk betekenen dat Leeuwarden minder jonge huishoudens zal aantrekken en/of vasthouden, waardoor ook de vraag naar woningen zal afnemen. Dat is niet alleen slecht voor de – economische vitaliteit van de – stad zelf (zie hoofdstuk 1), maar door de sterke centrumfunctie van de stad ook voor de nabij gelegen gemeenten. Het is voor Leeuwarden dan ook van belang om de stedelijke voorzieningen en het culturele aanbod op peil te houden. De status van Culturele Hoofdstad kan wat dat betreft belangrijke positieve effecten hebben voor de stad, mist die leidt tot structurele impuls aan het culturele aanbod in de stad, en zich niet beperkt tot een eenmalig feestje in 2018.

Figuur 3.2 Ontwikkeling aanbod podiumkunsten in Leeuwarden tussen 2004 en 2011

¹¹ G.A. Marlet, 2009: De aantrekkelijke stad (VOC Uitgevers Nijmegen).

Figuur 3.3 Ontwikkeling van de aantrekkingskracht van Nederlandse steden (G50), 2007-2012

3.3 Van aantrekkingskracht naar economische vitaliteit

Figuur 1.2 in hoofdstuk 1 liet zien dat steden met een grote creatieve klasse ook meer werkgelegenheids groei kennen. En steden met een groot en gevarieerd cultureel aanbod hebben een relatief grote aantrekkingskracht op creatieve, hoogopgeleide mensen (zie figuur 1.1 in hoofdstuk 1). Het effect van cultuur op werkgelegenheids groei is dus indirect en loopt van het culturele aanbod naar de voorraad *human capital* in de stad (het aantal mensen dat deel uitmaakt van de creatieve klasse, als percentage van de beroepsbevolking) en vervolgens naar werkgelegenheids groei. Sinds het beroemde boek van Richard Florida¹² is er veel geschreven over het vermeende belang van creatieve mensen (en bedrijven) in de stad. Er is weliswaar veel scepsis over de *creative capital* theorie,¹³ maar empirisch is voor Nederland het belang van creatieve mensen in de stad wel aangetoond.¹⁴

Een deel van de relatie tussen *human capital* en werkgelegenheids groei loopt van creatieve mensen naar creatieve bedrijven; waar veel creatieve mensen wonen worden veel creatieve bedrijven gestart, of vestigen zich bestaande creatieve bedrijven. En veel creatieve bedrijven in de stad kunnen op hun beurt weer voor *spillover* effecten zorgen, en zo de werkgelegenheid in andere sectoren stimuleren.¹⁵ Een ander deel van de relatie loopt van *human capital* naar werkgelegenheids groei in andere dan de creatieve sectoren. Aan het verband tussen de hoogopgeleide, creatieve bevolking in de stad (*human capital*) en de groei van die werkgelegenheid in die sectoren liggen vier mechanismen ten grondslag:

1. Mensen met meer kennis en vaardigheden zijn productiever, waardoor bedrijven daar 'goedkoper kunnen produceren', zich in de buurt van die hoogopgeleide, creatieve mensen vestigen, en de werkgelegenheid daar zal toenemen.¹⁶

¹² R. Florida, 2002: *The rise of the creative class, and how it's transforming work, leisure, community and everyday life* (Basic Books, New York).

¹³ E.L. Glaeser, 2004: Review of Richard Florida's *The rise of the creative class*.

¹⁴ G.A. Marlet, C.M.C.M. van Woerkens, 2007: *The Dutch Creative class and how it fosters urban employment growth*, in: *Urban Studies*, 44, 13, pp. 2605-2626.

¹⁵ E. Stam, J. de Jong, G. Marlet, 2008: 'Creative industries in the Netherlands: structure, development, innovativeness and effects on urban growth', *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography* 90 (2): 119-132.

¹⁶ E.L. Glaeser, J. Scheinkman, A. Schleifer, 1995: *Economic growth in a cross-section of cities*, in: *Journal of monetary economics*, 36, pp. 117-143.

2. Hoogopgeleiden geven meer geld uit in de plaatselijke horeca, detailhandel en theaters waarmee ze de werkgelegenheid bevorderen, vooral de laagopgeleide werkgelegenheid (*trickle down*).¹⁷
3. Mensen met een hogere opleiding zijn eerder geneigd vanuit hun woonhuis een eigen bedrijf te starten.¹⁸
4. Steden met veel hoogopgeleiden passen zich beter aan nieuwe economische omstandigheden aan, zoals een economische recessie, omdat hoogopgeleiden creatiever zijn in het zoeken naar alternatieven.¹⁹

De beschrijvende statistieken die in onderstaande grafieken zijn opgenomen geven een eerste indruk van het belang van die mechanismen voor Leeuwarden. Leeuwarden heeft een net iets kleinere creatieve klasse (en dus minder *human capital*) en een benedengemiddeld aantal bedrijven in de creatieve bedrijfstakken. Het aantal starters is in Leeuwarden wel relatief groot maar het aantal zzp'ers niet. De vraag is in hoeverre de lokale economie van Leeuwarden indirect profiteert van het culturele aanbod in de stad.

Op basis van de regressiemodellen die ten grondslag lagen aan de figuren 1.1 en 1.2 is het mogelijk om een globale inschatting te maken van de structurele werkgelegenheidseffecten die – indirect, op basis van de hierboven beschreven mechanismen – van het culturele aanbod in Leeuwarden uitgaan. Dat is overigens alleen mogelijk voor de podiumkunsten omdat die culturele sector de enige is waarvoor dat mechanisme overtuigend is aangetoond.

De coëfficiënt voor de relatie tussen het aantal uitvoeringen in de podiumkunsten in een stad en de omvang van de creatieve klasse is 0,0099.²⁰ In Leeuwarden zijn (en waren) er jaarlijks ongeveer 5,7 uitvoeringen in de podiumkunsten per 1.000 inwoners. Als gevolg van dat aanbod aan podiumkunsten behoort in Leeuwarden dus ongeveer 5,7% van de

---

¹⁷ P. Aghion, P. Bolton, 1997: A theory of trickle-down growth and development, in: The Review of Economic Studies, 64, pp. 151-172.

¹⁸ R.R. Nelson, S.G. Winter, 1982: An evolutionary theory of economic performance (Cambridge University Press, Cambridge).

¹⁹ E.L. Glaeser, 2005: Reinventing Boston: 1630-2003, in: Journal of Economic Geography, 5, 2, pp. 119-153.

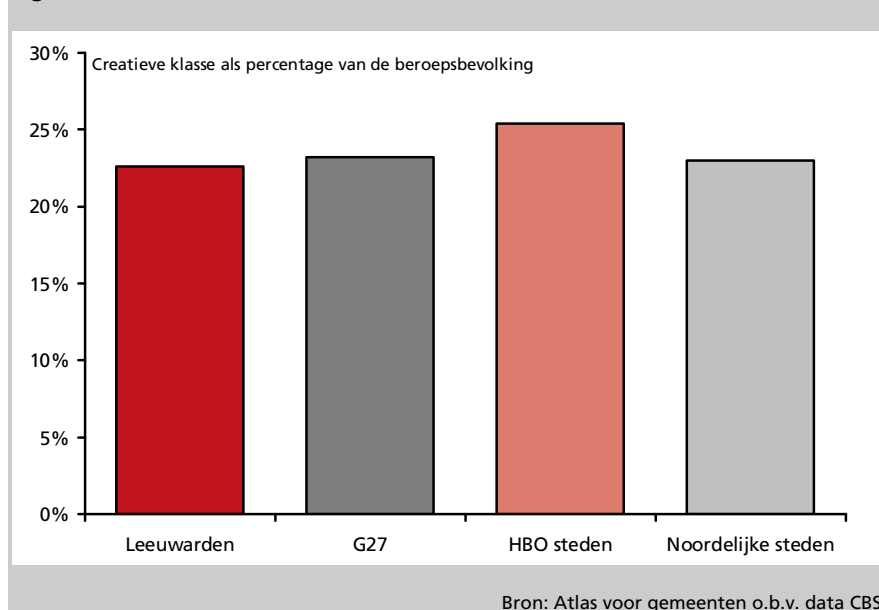
²⁰ G.A. Marlet, 2009: De aantrekkelijke stad (VOC Uitgevers Nijmegen), p.320.

beroepsbevolking extra tot de creatieve klasse dan als er geen cultuur in de stad zou zijn. De totale beroepsbevolking in Leeuwarden is bijna 44.000 personen. Dat betekent dat bijna 2.500 'leden' van de creatieve klasse in Leeuwarden daar niet hadden gewoond als er geen culturele instellingen zouden zijn.

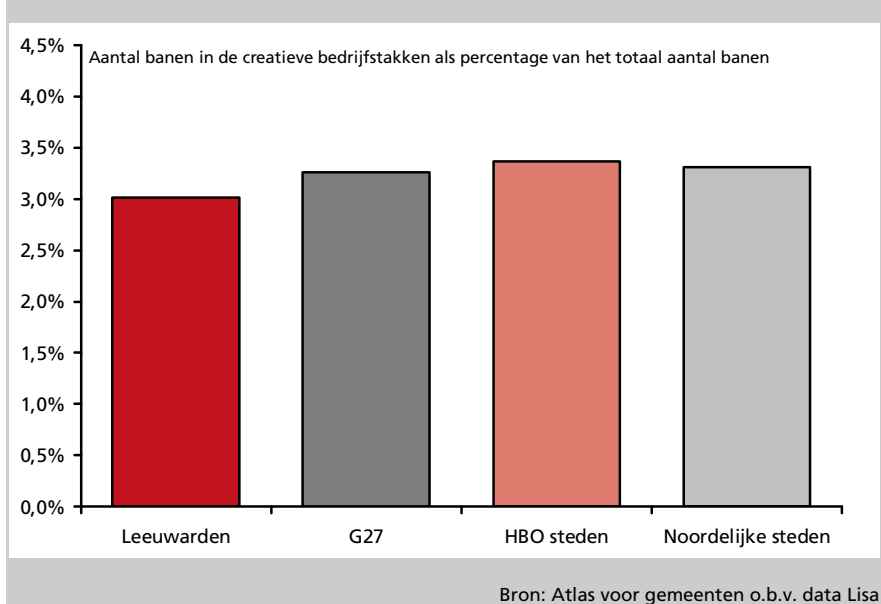
De coëfficiënt voor de relatie tussen de omvang van de creatieve klasse en de werkgelegenheids groei over tien jaar is 0,69.²¹ Dat betekent dat Leeuwarden in tien jaar tijd (tussen 1996 en 2005) 3,9% meer werkgelegenheids groei heeft gekend als gevolg van de aanwezige voorraad *human capital* die het gevolg is van het culturele aanbod in de stad. Dat zijn ruim 2.100 banen. De totale groei over die periode bedroeg een kleine 11.000 banen. Dat betekent dat 19% van de banengroei in Leeuwarden indirect het gevolg is geweest van het culturele aanbod in de stad. Ofwel: dat deel van de banengroei had niet plaatsgevonden als de stad geen aanbod aan cultuur had gehad (door de veel lagere omvang van *human capital*).

Figuur 3.4 Creatieve klasse (2011)

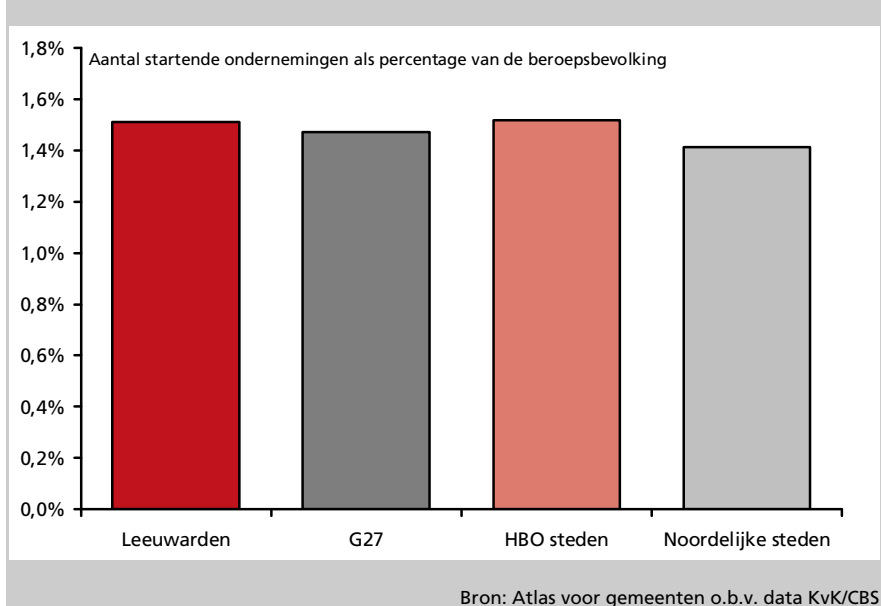

²¹ G.A. Marlet, 2009: De aantrekkelijke stad (VOC Uitgevers Nijmegen), p.146.

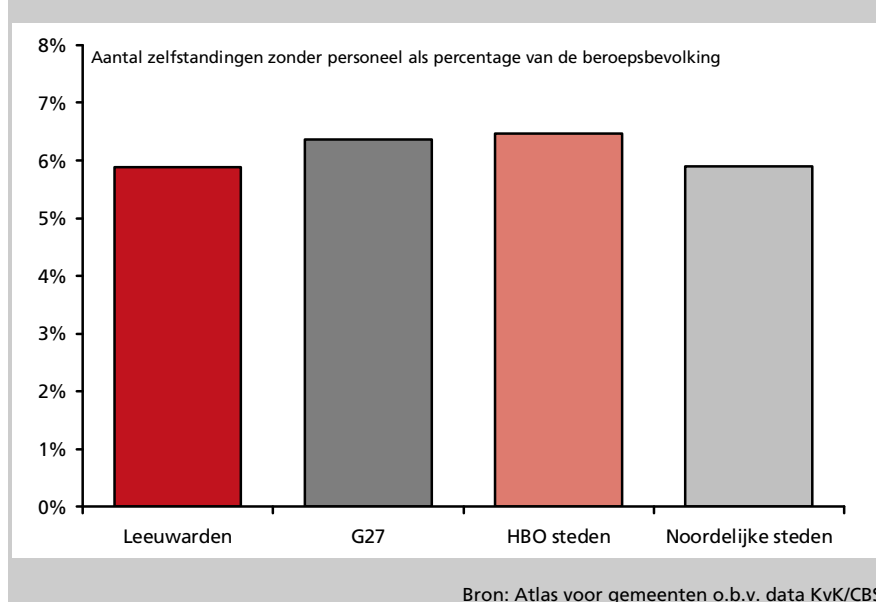
Figuur 3.5 Creatieve bedrijfstakken (2011)

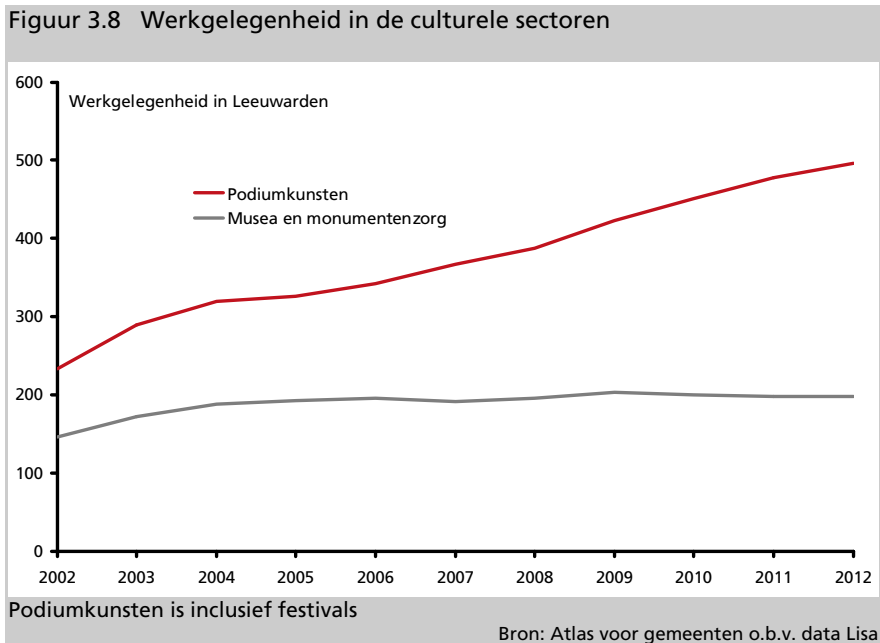
Figuur 3.6 Starters (2011)

Figuur 3.7 ZZP'ers (2011)

Behalve de indirecte werkgelegenheidseffecten via het effect op *human capital* in andere sectoren is de culturele sector zelf ook een belangrijke werkgever voor de stad. Met de culturele sector in de stad Leeuwarden zijn bijna 700 banen gemoeid. Dat is ongeveer 1% van de totale werkgelegenheid in de stad. Met name in de podiumkunsten is dat aantal de laatste jaren gestaag toegenomen (zie figuur 3.8).

Tot slot leveren ook de bestedingen van de bezoekers aan de culturele evenementen in de stad Leeuwarden de stad extra werkgelegenheid op. Dat komt in het volgende hoofdstuk aan bod.

Deze berekeningen leiden dus tot een globale schatting van het aantal banen waarvoor de culturele sector in de stad Leeuwarden direct en indirect verantwoordelijk is. Dat zijn in totaal naar schatting ruim 2.800 banen (2.100 plus 700), ofwel rond de 4% van het totale banenaanbod in de stad.

Als de culturele sector er niet zou zijn, kost dat Leeuwarden vanzelfsprekend weer een deel van die banen. Dat zal – net als bij de sluiting van een fabriek – tijdelijk tot extra werkloosheid en verlies van productiviteit leiden. Maar economen gaan ervan uit dat de economie op termijn haar evenwicht hervindt, en iedereen elders (in een andere sector of elders in het land) weer aan het werk komt, of zich anderszins ten dienste stelt van de maatschappij. Daarom mag het werkgelegenheidseffect dat direct of indirect van de culturele sector uitgaat niet (volledig) als economisch (welvaarts)effect aan de culturele sector in Leeuwarden worden toegerekend. Alleen als mensen zonder die culturele sector, en de werkgelegenheidseffecten die daarvan uitgaan, structureel werkloos zouden

zijn, én niet productief zouden zijn als vrijwilliger of in het informele circuit, is er sprake van een welvaartseffect dat aan de culturele sector mag worden toegeschreven. In het volgende hoofdstuk wordt verder op die welvaartseffecten van cultuur ingegaan.

Cultuurkaart Leeuwarden [Atlas voor gemeenten]

---

4 De waarde van het culturele aanbod in Leeuwarden

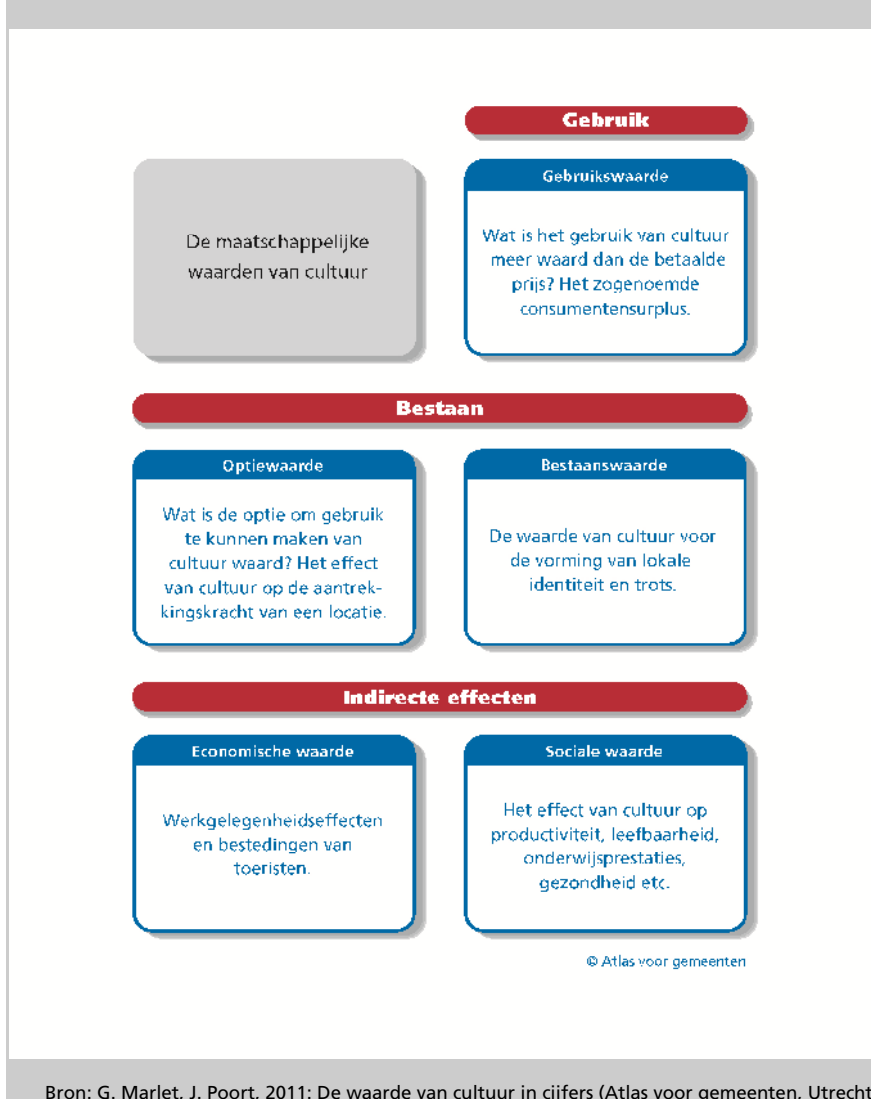
In de vorige hoofdstukken werd het culturele aanbod in Leeuwarden in kaart gebracht, en werd het effect daarvan op de cultuurdeelname in de stad en de aantrekkingskracht en de economische vitaliteit van de stad berekend. Maar die effecten zijn niet hetzelfde als – en tellen niet altijd mee in – de maatschappelijke waarde en de welvaartseffecten van cultuur. Veel studies die de maatschappelijke impact van cultuur berekenen doen dat wel, beperken zich tot de economische effecten van cultuur, die ze vervolgens overschatten.

Bij het berekenen van de maatschappelijke waarde en de welvaartseffecten van cultuur voor een stad is het van belang alleen die effecten mee te nemen die niet zouden optreden als er geen cultuur zou zijn. Want anders is er sprake van een overschatting van het maatschappelijke belang van cultuur. Bovendien is het van belang om *alle* maatschappelijke waarden en welvaartseffecten van cultuur mee te nemen, en niet alleen de zuiver economische waarden. Want anders is er sprake van een (forse, zoals in dit hoofdstuk zal blijken) onderschatting. In dit hoofdstuk worden de maatschappelijke waarde en de welvaartseffecten van een deel van het culturele aanbod in Leeuwarden berekend. De berekeningen hebben betrekking op de podiumkunsten, de musea, de Leeuwardense vestigingen van bibliotheek Midden-Friesland en Tresoar, en het filmaanbod van 'Film in Friesland'.

Voor dergelijke berekeningen moet een breed welvaartsbegrip worden gehanteerd, zoals gangbaar is in maatschappelijke kosten-batenanalyses, en in de beleidseconomie. Alle maatschappelijke effecten die gevolgen hebben voor de welvaart van consumenten (consumentensurplus) en bedrijven (producentensurplus) worden in kaart gebracht. Het gaat dus niet alleen om financiële baten die als klinkende munt meetellen in het bruto stedelijk product. Voor een deel van de effecten zal dat wel het geval zijn, bijvoorbeeld de winst op de toeristische bestedingen die zijn toe te rekenen aan cultuur (producentensurplus). Voor een ander deel, bijvoorbeeld het genot dat consumenten ontleen aan een theaterbezoek, is dat niet het geval. In een eerdere studie naar de maatschappelijke waarden van cultuur

zijn vijf categorieën cultuurwaarden onderscheiden.²² Die categorieën zijn samengevat in figuur 4.1.

Figuur 4.1 De vijf maatschappelijke waarden van cultuur

²² G. Marlet, J. Poort, 2011: De waarde van cultuur in cijfers (Atlas voor gemeenten, Utrecht).

Allereerst is er de gebruikswaarde. Mensen hebben het ervoor over om een kaartje te kopen voor een optreden of bezichtiging, een reis af te leggen en een bepaalde tijd te verblijven. Die kosten voor reis en verblijf weerspiegelen een deel van de waarde die mensen aan het culturele aanbod hechten. De meeste mensen hebben namelijk meer voor het optreden of de bezichtiging over dan het ze feitelijk kost. Het verschil is het consumentensurplus, de eerste maatschappelijke waarde van het culturele aanbod in Leeuwarden. De welvaartswinst is vervolgens het verschil tussen dit consumentensurplus dat met het bezoeken van een culturele activiteit gepaard gaat, en het consumentensurplus van een alternatieve activiteit die een persoon had ondernomen als er geen cultuur was geweest. Hierbij geldt dat vanuit het perspectief van Leeuwarden logischerwijs alleen de gebruikswaarde van de inwoners van de stad Leeuwarden mag worden meegeteld. De gebruikswaarde van de bezoekers die elders uit het land komen wordt als welvaartswinst voor de rest van Nederland beschouwd.

Ook de mogelijkheid om cultuur te bezoeken, los van de vraag of dat bezoek ook echt plaatsvindt, heeft een waarde. Mensen die graag naar een culturele uiting gaan, zorgen ervoor dat ze in de buurt van dat culturele aanbod wonen. Mensen en bedrijven zijn bereid een hogere prijs te betalen voor een locatie in een stad of wijk met een groot cultureel aanbod. Op die manier waarderen ze de aanwezigheid van cultuur in hun woonomgeving en anticiperen ze op de positieve effecten die van cultuur(deelname) uitgaan. De optiewaarde slaat neer in de waarde van grond op dergelijke woonlocaties. Die residuele grondwaarde levert een inschatting op van de optiewaarde van het culturele aanbod in Leeuwarden, en wordt berekend met de zogenoemde hedonische prijsmethode. Ook hier geldt dat voor Leeuwarden alleen de optiewaarde van de inwoners meetelt. Een deel van die optiewaarde van het culturele aanbod van Leeuwarden slaat namelijk neer in de rest van de provincie, omdat ook de inwoners van de omliggende gemeenten baat hebben bij de nabijheid van cultuur in Leeuwarden.

Daarnaast heeft het culturele aanbod in Leeuwarden een indirecte economische waarde. Die waarde bestaat uit de bestedingen van toeristen die de stad bijvoorbeeld vanwege een museum bezoeken. Daarnaast gaan van de culturele sector directe en indirecte werkgelegenheidseffecten uit. In het vorige hoofdstuk zijn die al berekend. In dit hoofdstuk wordt de vraag gesteld of en in hoeverre die als welvaartseffect aan de culturele sector Leeuwarden mogen worden toegeschreven. Hierbij wordt zowel naar

buitenlandse toeristen als Nederlandse bezoekers uit andere gemeenten gekeken. Hierbij geldt voor de komst van Nederlandse bezoekers dat er voor Leeuwarden sprake is van extra economische waarde. Voor de andere steden in Nederland is er juist sprake van een welvaartsverlies door de komst van Nederlandse bezoekers naar Leeuwarden. Vanuit het perspectief van Nederland maakt het niet uit (per saldo nul): het gaat immers alleen om verplaatsing van economische bestedingen die anders in de eigen woonstad (of in een andere stad) waren gedaan.

Tot slot heeft cultuur een sociale waarde. Zo zal het culturele aanbod in Leeuwarden bijdragen aan de cultuureducatie op scholen en daarbuiten. Op die manier zorgt cultuur voor betere onderwijsprestaties en een hogere productiviteit onder de bevolking, en mogelijk zelfs voor een betere gezondheid en minder leefbaarheidsproblemen in de buurt. Daarnaast vertegenwoordigt de simpele aanwezigheid van cultuur in Leeuwarden een waarde (de bestaanswaarde), omdat het kan bijdragen aan de lokale identiteit en trots. Dit kan in het bijzonder ook een rol spelen voor die instellingen die zich onder andere richten op de Friese taal en historie.

Voor dit onderzoek wordt uitgegaan van deze vijf waarden en de bijbehorende grondslagen en welvaartseffecten. De ervaring leert dat de gebruikswaarde, optiewaarde en economische waarde van cultuur samen verreweg de grootste bedragen vertegenwoordigen. Bovendien zijn de bestaanswaarde en de sociale waarde van cultuur moeilijk geïsoleerd te kwantificeren, omdat daar geen goede methodes en gegevens voor zijn, maar vooral ook omdat ze door anticiperend gedrag hoogstwaarschijnlijk grotendeels terechtkomen in de optiewaarde.

Daarom beperkt de berekening van de maatschappelijke waarde van cultuur in Leeuwarden zich in dit hoofdstuk tot de gebruikswaarde, de optiewaarde (waarin ook de bestaanswaarde en de sociale waarde deels wordt meegerekend) en de economische waarde van de podiumkunsten (paragraaf 4.1), de musea (paragraaf 4.2), de Leeuwardense vestigingen van bibliotheek Midden-Friesland en Tresoar (paragraaf 4.3), en het filmaanbod van Film in Friesland (paragraaf 4.4).²³

---

²³ Het bleek voor de instellingen die zich bezighouden met cultuureducatie en amateurkunst, zoals AFUK, niet goed mogelijk om die maatschappelijke waarden te berekenen omdat voor die culturele sectoren landsdekkende, uniforme data ontbreken. Dit geldt ook voor Keunstwurk, dat vooral een 'tweedelijns instelling' is die tot taak heeft om de culturele infrastructuur in de provincie te stimuleren en te ondersteunen.

4.1 Podiumkunsten

De berekening van de maatschappelijke waarde van de podiumkunsten is gebaseerd op de drie grotere instellingen in Leeuwarden: De Harmonie, Romein en Tryater. Gezamenlijk trokken zij in 2011 en 2012 jaarlijks ruim 175.000 bezoekers.

4.1.1 Gebruikswaarde

Bij de gebruikswaarde staat het zogenoemde consumentensurplus centraal: wat hebben mensen meer over voor een bezoek aan een uitvoering in de podiumkunsten dan ze er feitelijk voor betalen? Voor het berekenen van dat consumentensurplus zijn de inspanningen die mensen zich – in tijd en geld – getroosten voor het reizen naar en het verblijven in een theater of concertzaal leidend.

Over het algemeen geldt dat bezoekers van musea verder reizen dan bezoekers van podia²⁴. Daardoor zal (dit deel van) de gebruikswaarde van het museum hoger zijn dan die van het podium. Maar daar staat tegenover dat de optiewaarde (zie paragraaf 4.1.2) van het podium weer hoger zal zijn dan die van het museum. Het feit dat de gemiddelde bezoeker van een podium minder ver reist dan de gemiddelde bezoeker van het museum komt namelijk omdat meer mensen bij de keuze van een woonplaats rekening houden met de nabijheid van podia dan met de nabijheid van musea.

Voor De Harmonie en Tryater²⁵ is de herkomst van de bezoekers bekend: respectievelijk 41% en 42% van de bezoekers komt uit Leeuwarden, de overige bezoekers vrijwel volledig uit de rest van Nederland. Bezoek uit het buitenland is verwaarloosbaar klein. Voor het andere podium waarvan het aantal bezoekers bekend is Romein is deze herkomst niet bekend waardoor er met schattingen is gewerkt. De aanname daarbij was dat de herkomst van de bezoekers gelijk is aan die van De Harmonie.

Voor de berekening van de gebruikswaarde van de Leeuwardense podiumkunsten betekent dit dat gemiddeld 41% van de bezoekers uit

---

²⁴ Zie G. Marlet, J. Poort, 2011: De waarde van cultuur in cijfers (Atlas voor gemeenten, Utrecht).

²⁵ Omdat Tryater een gezelschap is treedt het naast in Leeuwarden ook in de rest van Friesland en Nederland op. Voor de berekeningen in dit deel van het onderzoek zijn alleen de voorstellingen in Leeuwarden van belang – het percentage van 95% is dan ook gebaseerd op de verkoop via het eigen systeem voor voorstellingen bij Tryater zelf.

Leeuwarden komt en 59% uit de rest van het land. Vervolgens is de gemiddelde reisafstand en -tijd voor een inwoner uit Leeuwarden en een inwoner uit de rest van Nederland bepaald op basis van nationale gemiddelden, en de herkomst van bezoekers uit Leeuwarden. Deze reistijd bedraagt voor een inwoner van Leeuwarden gemiddeld 7,6 minuten, en voor een bezoeker uit de rest van Nederland is uitgegaan van een gemiddelde reistijd van 30 minuten.²⁶

Er wordt van uitgegaan dat een kwart van de bezoekers per fiets of te voet reist, en daarvoor niets betaalt. Voor die bezoekers blijven alleen de kosten voor reistijd over. Verder is het uitgangspunt dat mensen gemiddeld € 16,61 voor hun kaartje betalen,²⁷ en twee uur in het theater verblijven.

De reistijdwaardering voor een uur reistijd is gebaseerd op cijfers van Rijkswaterstaat, en bedragen € 6,20 per uur voor reizen per auto en € 5,55 per uur voor reizen per OV.²⁸ Voor de berekening is een gemiddelde tijdwaardering van € 6 per uur genomen. Voor de kosten van reizen per OV is uitgegaan van de staffel waarmee NS werkt, 12 cent per kilometer. Voor de auto is de fiscale aftrek van 19 cent per kilometer gebruikt. Bij vervoer per auto is bovendien uitgegaan van een gemiddelde bezetting van anderhalve persoon per auto. De gemiddelde kosten per kilometer voor een reis naar een podium per auto en OV komen dan op 12,5 cent.

Dat brengt de gemiddelde gegeneraliseerde reis- en verblijfskosten voor een bezoeker die van buiten Leeuwarden komt op € 49,46 per bezoek aan een podium. Dat bedrag bestaat uit € 4,62 aan reiskosten, € 3,53 aan kosten voor reistijd, € 24,70 aan kosten voor verblijfstijd, en € 16,61 voor de betaalde entreprijs. De bereidheid om te betalen voor zo'n bezoek ligt echter nog hoger. Algemeen wordt aangenomen dat het consumentensurplus voor culturele activiteiten 25% bedraagt,²⁹ wat in dit geval overeenkomt met bijna € 12,37 per bezoek (25% van € 49,46).

Voor de bezoekers uit Leeuwarden zijn de gegeneraliseerde reis- en verblijfskosten op dezelfde manier berekend. Door de lagere reistijd en –

---

²⁶ Zie G. Marlet, J. Poort, 2011: De waarde van cultuur in cijfers (Atlas voor gemeenten, Utrecht).

²⁷ Op basis van de gewogen gemiddelde entreprijzen van de drie instellingen.

²⁸ De reden dat reistijd per OV lager gewaardeerd wordt, is dat de tijd in het openbaar vervoer nuttiger kan worden besteed dan in de auto. Mogelijk speelt ook een verschil in het gemiddelde inkomsten van OV-reizigers en automobilisten een rol.

²⁹ J.N.T. Weda, I.J. Akker, J.P. Poort, C.C. Koopmans, 2009: MKBA Erfgoed en Locatie. Locatiegerelateerde consumptie van cultureel erfgoed informatie (SEO, Amsterdam), p.26.

kosten in vergelijking met bezoekers van buiten de stad liggen de gemiddelde kosten per bezoek met € 43,08 wat lager. Dit bedrag is als volgt opgebouwd: € 0,76 reistijd, € 1,00 reiskosten, € 24,70 verblijfstijd en € 16,61 entreprijs. Het consumentensurplus van bezoekers uit de stad zelf bedraagt dat € 10,77 (25% van € 43,08).

De vraag is welk deel van het consumentensurplus mag worden ingeboekt als welvaartswinst van de Leeuwardense podia. Economen gaan ervan uit dat het consumentensurplus van een dergelijke tijdsbesteding 25% hoger ligt dan dat van een alternatieve tijdsbesteding.³⁰ Als er geen podia zouden zijn, zouden dezelfde mensen iets anders gaan doen, waar ze ook van genieten, maar minder dan van het bezoek aan het podium (anders zouden ze daar niet in eerste instantie voor kiezen).

Dat betekent dat van het consumentensurplus van € 12,37 per bezoeker van buiten de stad € 3,09 (25% van € 12,37) mag worden aangemerkt als welvaartswinst. Bij een totaal van ruim 103.000 Nederlandse bezoekers van buiten Leeuwarden komt dat op een bedrag ruim € 0,32 miljoen per jaar. De welvaartswinst van de bezoekers uit de stad zelf bedraagt dan € 2,69 per bezoek (25% van € 10,77). Bij een totaal aantal bezoekers uit de stad zelf van ruim 72.000 bedraagt die jaarlijkse welvaartswinst bijna € 0,2 miljoen.

Tabel 4.1 vat de resultaten van de berekening van de gebruikswaarde samen. In totaal bedraagt de jaarlijkse welvaartswinst van podia de gebruikswaarde € 0,2 miljoen voor (de inwoners van) Leeuwarden, en € 0,3 miljoen voor (de inwoners van) de rest van Nederland. Uitgaande van een reële groeivoet van 1,5% en een discontovoet van 5,5%, bedraagt de Netto Contante Waarde van dit effect (gemeten over dertig jaar) respectievelijk € 3,4 miljoen en € 5,5 miljoen.

---

³⁰ J.N.T. Weda, I.J. Akker, J.P. Poort, C.C. Koopmans, 2009: MKBA Erfgoed en Locatie. Locatierelateerde consumptie van cultureel erfgoed informatie (SEO, Amsterdam), p.26.

Tabel 4.1 Welvaartswinst als gevolg van gebruikswaarde van podia (in € miljoen, per jaar)

	Leeuwarden	Rest van Nederland
Totaal – jaarlijkse welvaartswinst	0,2	0,3
Totaal – NCW	3,4	5,5

NCW = Netto Contante Waarde

4.1.2 Optiewaarde podiumkunsten

Voor het berekenen van de optiewaarde van de podiumkunsten in Leeuwarden is het van belang om te weten op welke plek in de stad de (uitvoeringen op de) podia zich bevinden, en of mensen bereid zijn om meer te betalen als zij in de buurt van die uitvoeringen wonen. Om dat te kunnen berekenen is gekeken hoeveel uitvoeringen in de podiumkunsten zich in de nabijheid bevinden van (alle) woonlocaties in Leeuwarden (en daarbuiten). Er is rekening gehouden met de bereidheid om te reizen voor een concert of theatervoorstelling.

Die indicator voor de nabijheid van podiumkunsten is vervolgens met regressieanalyses in verband gebracht met de grond- en huizenprijzen op de woonlocaties in Leeuwarden, en daarbuiten. Daarbij is gebruikgemaakt van de hedonische prijsmodellen uit eerder onderzoek naar de aantrekkingskracht van steden,³¹ en uit een recent samenwerkingsproject met het Centraal Planbureau over de waarde van 'stad en land'.³²

Uit die modellen bleek dat de nabijheid van podiumkunsten een belangrijke verklaring biedt voor de verschillen in grond- en huizenprijzen tussen woonlocaties. In figuur 4.2 is dat resultaat gestileerd weergegeven: hoe meer uitvoeringen in de podiumkunsten in de buurt, hoe groter de bereidheid om te betalen voor de grond op zo'n woonlocatie.

Met de uitkomsten uit die modellen is het mogelijk om de optiewaarde van de podiumkunsten in Leeuwarden te bepalen. De waarde van de

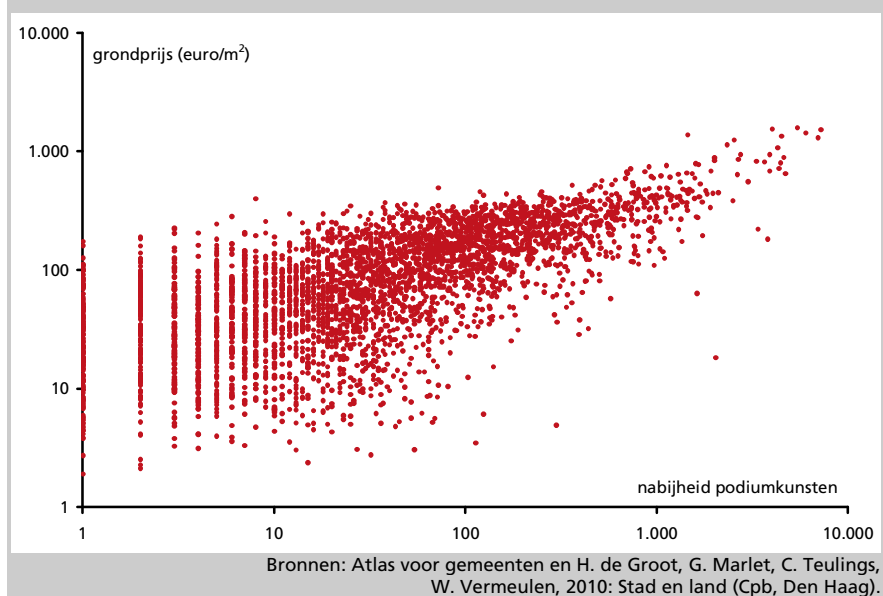
³¹ Zie: G.A. Marlet, 2009: De aantrekkelijke stad (VOC Uitgevers, Nijmegen).

³² H. de Groot, G. Marlet, C. Teulings, W. Vermeulen, 2010: Stad en land (Cpb, Den Haag).

uitvoeringen op Leeuwardense podia loopt tussen beide modellen echter nogal uiteen. Op basis van de analyse met grondprijzen is het totale aanbod aan podiumkunsten in Leeuwarden meer dan eens zoveel waard, dan op basis van het model met de huizenprijzen.

Er is voor gekozen om voor dit onderzoek uit te gaan van de laagste waarde uit het huizenprijzenmodel, omdat daarmee zo goed mogelijk wordt voorkomen dat er als gevolg van een *omitted variable bias* in de modellen, sprake is van een overschatting van de waarde van de podiumkunsten. Van dat resultaat is ook nog het prijsopdrijvende effect van de hypotheekrenteaftrek op de woningmarkt afgetrokken, omdat dat deel van de huizenprijzen terugkomt via de fiscus, en dus niet als de netto bereidheid om te betalen voor een woonlocatie mag worden aangemerkt.

Figuur 4.2 Nabijheid van podia uit zich in hogere grond- en huizenprijzen

Dat brengt de totale optiewaarde van de Leeuwarden podiumkunsten op € 48 miljoen voor de stad Leeuwarden, en € 3,4 miljoen voor de inwoners van de rest van Nederland (vooral in de direct omliggende gemeenten).

Dat is eerder een conservatieve inschatting dan een overschatting. Niet alleen omdat het model met de laagste uitkomst is gekozen, maar ook omdat de bereidheid om te betalen voor de nabijheid van podia voor huurders niet

is meegenomen. Die waarde is waarschijnlijk (veel?) lager dan de waarde die mensen met een koopwoning hechten aan de nabijheid van een podium, maar die waarde is niet nul.

De bereidheid om te betalen voor een huis in de buurt van de Leeuwardense podia is dus € 48 miljoen in de stad zelf, hetgeen overeenkomt met een jaarlijkse welvaartswinst van € 2,8 miljoen. Dit komt overeen met een waarde per woning ruim € 1035 en jaarlijkse welvaartswinst van € 60 per woning. De jaarlijkse welvaartswinst van de podiumkunsten in Leeuwarden voor de rest van Nederland (voornamelijk gemeenten in de directe nabijheid) bedraagt € 0,2 miljoen.

4.1.3 Economische waarde

Als de gebruikswaarde en de bestaanswaarde van de Leeuwardense podia samen worden genomen, is het totale aanbod aan podiumkunsten voor de stad dus al € 52 miljoen waard, hetgeen overeenkomt met een jaarlijkse welvaartswinst van ruim € 3,0 miljoen; daar komt dan nog de economische waarde van de podia bij.

Die economische waarde bestaat uit de bestedingen van mensen die Leeuwarden bezoeken vanwege de podia. De Leeuwardense podia trokken 103.000 bezoekers uit de rest van Nederland. Omdat bezoekers in (bijna) alle gevallen vooraf een kaartje moeten kopen wordt de aanname gedaan dat al deze bezoekers zonder het bestaan van podia niet naar Leeuwarden waren gegaan.

Volgens de gegevens van Marketing Leeuwarden besteedt een gemiddelde bezoeker van de stad Leeuwarden (in 2010) €41 per bezoek. Na aftrek van de gemiddelde kosten voor het ticket (€16,61) zou dat een gemiddelde besteding van €23,79 in de stad betekenen. Met 103.000 bezoekers dus een jaarlijkse additionele besteding van € 2,5 miljoen.

Bestedingen zijn echter niet hetzelfde als welvaartswinst. Onder welvaartswinst wordt verstaan: de additionele winst (na aftrek van alle kosten) van bedrijven en de belastingopbrengsten voor gemeente en Rijk. In lijn met eerder onderzoek naar de maatschappelijke baten van cultuur, is

ervan uitgegaan dat 15% van de totale bestedingen welvaartswinst is.³³ Daarvan is 10% belasting. Het gaat daarbij hoofdzakelijk om belastingen zoals de btw en accijnzen, die in de landelijke schatkist vloeien. De resterende 5% welvaartswinst komt als bedrijfswinst bij ondernemers in de gemeente terecht. Het gaat hier overigens niet om de bruto winstmarge op de verkoop, maar de netto overwinst na aftrek van alle vaste kosten en kapitaallasten.

De welvaartswinst voor de stad Leeuwarden komt dan in totaal uit op ruim € 0,1 miljoen. Voor de rest van Nederland is dat deel juist welvaartsverlies omdat deze bestedingen anders elders in Nederland waren gedaan. De economische waarde voor de stad Leeuwarden staat hiermee in geen verhouding tot gebruiks- en de optiewaarde van podiumkunsten. Tabel 4.2 vat de resultaten samen en geeft de Netto Contante Waarde van de jaarlijkse welvaartswinst.

Tabel 4.2 Welvaartseffecten van economische waarde van podiumkunsten in Leeuwarden

	Leeuwarden	Rest Nederland	Nederland totaal
Jaarlijkse welvaartswinst	0,1	-0,1	0
Netto Contante Waarde	2,1	-2,1	0

Behalve voor toeristenbestedingen zorgen de podiumkunsten ook voor directe en indirecte werkgelegenheidseffecten. In paragraaf 3.3 werd berekend dat de stad Leeuwarden minstens 2.800 banen te danken heeft aan het culturele aanbod. De vraag is welke welvaartseffecten daarvan uitgaan en welke mogen worden toegeschreven aan de podiumkunsten in Leeuwarden.

Over het algemeen wordt ervan uitgegaan dat dit soort werkgelegenheidseffecten niet mogen worden meegerekend in een maatschappelijke effectenstudie. Het uitgangspunt daarbij is dat als die banen er niet zouden zijn geweest, mensen elders in het land aan het werk

³³ G. Marlet, J. Poort en C. van Woerkens, 2011: De Schat van de Stad (Atlas voor gemeenten en Seo, in opdracht van de Nederlandse Museumvereniging).

zouden komen, of in Leeuwarden in een andere sector. Hiervoor zijn twee redenen.

Allereerst het feit dat inwoners van de stad Leeuwarden in de hypothetische situatie dat er geen cultuur zou zijn iets anders in hun vrij tijd zouden doen (bijvoorbeeld extra naar een restaurant of naar de sportschool gaan). Deze bestedingen zouden dan voor extra vraag naar arbeid hebben gezorgd, waardoor bijvoorbeeld de cateringmedewerker van de stadsschouwburg in dit geval in een restaurant zou hebben gewerkt.

Op de tweede plaats mag het deel van de banen dat bezet wordt door hoger opgeleiden en dat wegvalt, ook niet tot de welvaartseffecten worden gerekend. Deze mensen zijn in Leeuwarden komen wonen en werken als gevolg van de aanwezige culturele voorzieningen. Als deze er niet zouden zijn (geweest) zouden ze dus elders hebben gewoond en dus ook niet werkloos zijn geweest in Leeuwarden. Door het wegvallen van culturele voorzieningen zou er uiteraard wel welvaartsverlies zijn vanwege het verlies van aantrekkelijkheid van de stad voor deze hoger opgeleiden. Maar dat is reeds gekwantificeerd in de optiewaarde, anders zou deze redenering leiden tot een dubbeltelling.

4.1.4 Conclusie

Bovenstaande berekeningen brengen de totale maatschappelijke waarde van de Leeuwardense podiumkunsten op bijna € 61 miljoen. Het grootste deel daarvan komt in de stad zelf terecht: € 54 miljoen (tabel 4.3). Een deel (€ 7 miljoen, tabel 4.4) van de waarde van de Leeuwardense podiumkunsten komt in de regio terecht, via optiewaarde en via de gebruikswaarde van bezoekers van buiten de stad.

Die € 54 miljoen komt overeen met een jaarlijkse welvaartswinst van ruim € 3,1 miljoen voor de stad Leeuwarden (zie tabel 4.3). De jaarlijkse gemeentelijke subsidie bedraagt (in 2011) structureel ook € 3,1 miljoen – inclusief huisvestingskosten.³⁴ De jaarlijkse welvaartswinst voor de stad is dan gelijk aan de jaarlijkse kosten. De laatste jaren is echter ook nog een aanvullende subsidie van € 0,5 miljoen verstrekt, om het tekort van De Harmonie aan te zuiveren. Met deze incidentele subsidie zijn de jaarlijkse

---

³⁴ De som van de gemeentelijke subsidies aan deze drie podia.

kosten dus hoger dan de winst voor de stad. Daar staat tegenover dat bij de berekening van de maatschappelijke baten de eventuele additionele effecten van niet-gesubsidieerde instellingen en activiteiten, en de sociale waarde (onder andere het mogelijke effect op de onderwijsprestaties van kinderen) niet zijn meegenomen. Indien deze effecten hebben plaatsgevonden zullen de totale maatschappelijke baten hoger uitvallen.

Tabel 4.3 De maatschappelijke waarde/baten van de podiumkunsten in Leeuwarden voor de stad zelf

	Netto Contante Waarde (€ miljoen)	Jaarlijkse welvaartswinst (€ miljoen)
Gebruikswaarde	3,4	0,2
Optiewaarde	48,3	2,8
Economische waarde	2,1	0,1
TOTAAL	53,8	3,1

Bron: Atlas voor gemeenten

Voor de rest van Nederland is het jaarlijkse welvaartseffect van de Leeuwardense podia € 0,4 miljoen (zie tabel 4.4). Het welvaartsverlies door de negatieve economische waarde van de binnenlandse bezoekers naar Leeuwarden wordt ruimschoots gecompenseerd door de gebruikswaarde en de optiewaarde die de inwoners in de rest van Friesland aan het aanbod in Leeuwarden ontlene. De gebruikswaarde voor inwoners van buiten Leeuwarden is zelfs groter dan voor inwoners van Leeuwarden zelf. Omdat dit voornamelijk inwoners uit de directe omgeving van Leeuwarden betreft zou dat pleiten voor een bijdrage van de regiogemeenten in de financiering van het aanbod in de stad Leeuwarden.

Vanuit het Rijk en de provincie ontvangen de podiumkunsten op dit moment ook subsidie: in totaal € 2,1 miljoen waarvan het grootste deel (€ 1,8 miljoen) afkomstig is van het Rijk. Dit bedrag gaat voor een belangrijk deel naar Tryater, één van de gezelschappen in de landelijke basisinfrastructuur. Door deze Rijkssubsidie is de totale subsidie voor de podiumkunsten in Leeuwarden hoger dan de baten voor de inwoners buiten Leeuwarden. Echter, Tryater speelt ook buiten de stad Leeuwarden. De baten die dat genereert konden in dit onderzoek niet worden berekend, zodat een vergelijking van maatschappelijke kosten en baten hier niet goed mogelijk is.

Tabel 4.4 De maatschappelijke waarde/baten van de podiumkunsten in Leeuwarden voor de rest van Nederland

	Netto Contante Waarde (€ miljoen)	Jaarlijkse welvaartswinst (€ miljoen)
Gebruikswaarde	5,5	0,3
Optiewaarde	3,4	0,2
Economische waarde	-2,1	-0,1
TOTAAL	6,8	0,4

Bron: Atlas voor gemeenten

4.2 Musea

Voor de berekening van de maatschappelijke waarde van de musea in Leeuwarden zijn het Fries Museum, het Keramiekmuseum Prinsessehof, het Natuurmuseum en het Historisch Centrum Leeuwarden met Oldehove en het Pier Pander Museum meegenomen. Gezamenlijk trokken deze musea de afgelopen jaren gemiddeld bijna 161.000 bezoekers. Op basis van bezoekersonderzoek en inschattingen is bekend dat bijna 42.000 bezoekers uit Leeuwarden zelf komen, ruim 119.000 uit de rest van Nederland.

4.2.1 Gebruikswaarde

Voor de in totaal 161.000 bezoekers is berekend welke waarde die mensen hechten aan dat bezoek, bovenop de totale prijs die ze voor dat bezoek hebben moeten betalen. Voor de berekening van dat consumentensurplus is uitgegaan van de (gewogen) gemiddelde reistijd van museumjaarkaarthouders van binnen en buiten Leeuwarden die de Leeuwardense musea hebben bezocht: respectievelijk 7,6 minuten en ruim 94 minuten. De gemiddelde entreprijs is bepaald op basis van de gewogen gemiddelde entreprijs. Er is uitgegaan van een gemiddelde verblijfsduur van 2 uur. Op basis van die uitgangspunten 'betalen' de Leeuwardense bezoekers aan de Leeuwardense musea gemiddeld € 29,51 per bezoek (zie tabel 4.5) en de bezoekers uit de rest van Nederland € 53,31 – wat een gemiddeld consumentensurplus oplevert van respectievelijk € 1,84 en € 3,33 per bezoek.

Tabel 4.5 De gebruikswaarde van de musea in Leeuwarden per bezoek

	Bezoeker uit Leeuwarden	Bezoeker uit de rest van Nederland
Reistijd	€ 0,76	€ 11,07
Reiskosten	€ 1,00	€ 14,49
Verblijfstijd	€ 24,70	€ 24,70
Entreprijs	€ 3,04	€ 3,04
Totaal	€ 29,51	€ 53,31
Consumentensurplus	€ 1,84	€ 3,33

Bron: Atlas voor gemeenten

Hiermee komt het totale consumentensurplus van bezoekers uit Leeuwarden uit op ruim € 75.000 per jaar, wat een Netto Contante Waarde

vertegenwoordigt van € 1,3 miljoen. Het consumentensurplus van de bezoekers uit de rest van Nederland komt uit op € 0,4 miljoen per jaar, wat een Netto Contante Waarde heeft van € 6,9 miljoen.

Tabel 4.6 Welvaartseffecten van gebruikswaarde van musea in Leeuwarden (in € miljoen)

	Stad Leeuwarden	Rest Nederland	Nederland
Jaarlijkse welvaartswinst	0,08	0,4	0,5
Netto Contante Waarde	1,3	6,9	8,2

De totale gebruikswaarde van de Leeuwardense musea bedraagt € 8,2 miljoen. Dit resultaat moet beschouwd worden als een ondergrens van de totale gebruikswaarde van de Leeuwardense musea omdat het virtuele bezoek (via internet) niet is meegeteld.

4.2.2 Optiewaarde

Net als bij de podiumkunsten is er ook sprake van een significante samenhang tussen de nabijheid van musea voorbeeldende kunst en de grond- en woningprijzen op woonlocaties in de buurt.³⁵ Dat duidt erop dat mensen waarde hechten aan de mogelijkheid om een museum te bezoeken, of dat ze er waarde aan hechten dat familie, vrienden en andere gasten zo'n museum kunnen bezoeken, of dat ze simpelweg identiteit en status ontleen aan een woning in de buurt van een museum. Hoe dan ook, het simpele feit dat er musea in de buurt zijn wordt door sommige mensen gewaardeerd. Op basis van de hedonische prijsmethode – en gecorrigeerd voor de invloed van de hypotheekrenteaftrek – is de bereidheid om te betalen voor een huis in de buurt van de Leeuwardense musea bijna € 21 miljoen (een jaarlijkse welvaartswinst van € 1,2 miljoen). Dit bedrag slaat volledig neer in de stad zelf.

Dat is een minder groot bedrag dan de optiewaarde van de podiumkunsten, die ruim twee keer zo hoog was (zie paragraaf 4.1). De reden daarvoor is

³⁵ G. Marlet, J. Poort, C. van Woerkens, 2011: De schat van de stad. Welvaartseffecten van de Nederlandse musea (Atlas voor gemeenten, Utrecht).

zoals gezegd dat de meeste mensen bereid zijn om verder te reizen voor musea dan voor podiumkunsten, waardoor ze daar in hun verhuisbeslissing veel minder rekening mee hoeven te houden. Museumbezoek is voor de meeste mensen een uitje, een dagtrip, terwijl het bezoek aan een concert of theatervoorstelling tot het periodieke uitgaansleven van de stedelijke bevolking behoort. Daarom houden de meeste mensen bij hun woonplaatskeuze meer rekening met de nabijheid van podia dan met de nabijheid van musea voor beeldende kunst.

Maar ook de simpele aanwezigheid van musea vertegenwoordigt dus een waarde, los van het gebruik ervan. Die optiewaarde is gebaseerd op de waarde die mensen hechten aan een museum in de nabijheid van hun woonlocatie, omdat ze er gebruik van kunnen maken, of omdat ze anticiperen op de sociale effecten die ervan uit kunnen gaan.

4.2.3 Economische waarde

Naast de waarde die mensen aan de Leeuwardense musea hechten, en het effect van musea op de aantrekkingskracht van Leeuwarden, gaan van die musea ook nog indirecte economische effecten uit.

De Leeuwardense musea vormen een van de beweegredenen voor binnen- en buitenlandse toeristen om Leeuwarden te bezoeken. Zonder die musea zou een substantieel deel van de toeristen kiezen voor een andere bestemming, of zijn verblijf aan Nederland bekorten. Hierbij wordt verondersteld dat voor de bezoekers van buiten de stad die naar een museum in Leeuwarden gaan dit ook tot de belangrijkste motieven voor de komst naar de stad behoort. Dit impliceert dat deze bezoekers weg zouden blijven wanneer Leeuwarden geen musea te bieden zou hebben.

In totaal komen er ruim 119.000 bezoekers uit de rest van Nederland naar de Leeuwardense musea die gemiddeld – na aftrek van de gemiddelde entreprijs € 37,36 uitgeven. Hiermee komen de totale bestedingen van de bezoekers van buiten de stad als gevolg van musea op € 4,5 miljoen. Hiernaast blijkt uit het zogenaamde Consumentenonderzoek Toerisme uit 2009 dat er gemiddeld 4,5% van de toeristen (gemiddelde van dag en verblijfstoeristen) uit het buitenland komt en dat 3,5% (gemiddelde van dag en verblijfstoeristen) als belangrijkste motief het bezoeken van musea, erfgoed en/of exposities heeft. Op basis van een totaal aantal toeristen van

669.000 (bron: Jaarverslag Marketing Leeuwarden 2010) zou dit betekenen dat er ruim 1050 (4,5% maal 3,5% maal 669.000) toeristen voor dit specifieke aanbod zijn gekomen. Dit levert nog eens additioneel bijna €40.000 aan bestedingen op.

Net als bij de podiumkunsten geldt dat bestedingen niet gelijk zijn aan welvaartswinst. Onder de aanname van 5% netto winst en 10% belastingopbrengst (Rijk en gemeente) is de totale welvaartswinst voor Leeuwarden ruim € 0,2 miljoen. Hiermee is de economische waarde van de musea twee keer zo hoog als die van de podiumkunsten (die een economische waarde van € 0,2 miljoen vertegenwoordigen).

Voor de rest van Nederland is er sprake van een netto welvaartsverlies van € 0,2 miljoen. De belastingopbrengst voor het Rijk van de buitenlandse toeristen bedraagt nog rond € 6.000, maar het welvaartsverlies voor bedrijven elders in het land en de andere gemeenten bedraagt € 0,2 miljoen. De Netto Contante Waarde bedraagt € 3,9 miljoen voor Leeuwarden en -€ 3,8 miljoen voor Nederland als geheel.

Tabel 4.7 Welvaartseffecten van economische waarde van musea in Leeuwarden (in € miljoen)

	Stad Leeuwarden	Rest Nederland	Nederland
Jaarlijkse welvaartswinst	0,2	-0,2	0,01
Netto contante waarde	3,9	-3,8	0,1

4.2.4 Totale waarde

Dat brengt de totale maatschappelijke waarde van de Leeuwardense musea voor Leeuwarden op € 26 miljoen, hetgeen overeenkomt met een jaarlijkse welvaartswinst van € 1,5 miljoen (zie tabel 4.8). De jaarlijkse gemeentelijke subsidies zijn niet bekend voor alle musea maar alleen van de Princessehof, het Fries Museum en het Natuurmuseum. De som van de gemeentelijke subsidie voor deze drie musea bedroeg € 0,3 miljoen. De maatschappelijke welvaartswinst is dus hoger dan de maatschappelijke kosten voor de

gemeente in termen van subsidies. Hierbij dient de kanttekening te worden gemaakt dat de subsidiebedragen van het Historisch Centrum Leeuwarden (dat ook de exploitatie van het Pier Pander Museum doet) niet bekend zijn omdat deze onderdeel zijn van de gemeentelijke begroting.

Het grootste deel van de totale maatschappelijke waarde van de musea is de optiewaarde, hoewel die duidelijk lager is dan bij de podiumkunsten. De optiewaarde slaat in eerste instantie neer bij de inwoners van de stad zelf, maar die geven die waarde weer door aan de particuliere huiseigenaren, de woningcorporaties en, via lokale belastingen, de gemeente Leeuwarden.

De economische waarde van de Leeuwardense musea is iets hoger dan van de podiumkunsten, en komt vooral terecht in de toeristische industrie en via de toeristenbelasting bij de gemeente. Door het relatief geringe aantal bezoekers uit Leeuwarden zelf is de gebruikswaarde van de Leeuwardense musea daarentegen weer lager dan die van de podiumkunsten.

De gebruikswaarde van bezoekers van buiten Leeuwarden vormt met € 6,9 miljoen de grootse welvaartswinst van de Leeuwardense musea voor de rest van Nederland (zie tabel 4.9). Dat komt door de vele bezoekers uit de rest van Nederland die de Leeuwardense musea bezoeken.

Daar staat wel een welvaartsverlies van € 3,8 miljoen tegenover als gevolg van de verplaatste bestedingen uit andere delen van het land naar Leeuwarden. Per saldo zijn de Leeuwardense musea voor de rest van Nederland dus € 3,1 miljoen waard, hetgeen overeenkomt met een jaarlijkse welvaartswinst van € 0,2 miljoen (zie tabel 4.9).

De musea in Leeuwarden ontvingen van het Rijk en de provincie subsidies van € 5 miljoen in 2011, waarvan € 3,5 miljoen van de provincie en € 1,5 miljoen van het Rijk. Die subsidies zijn hoger dan de baten die buiten de stad neerslaan, wat vanuit het perspectief van Leeuwarden dus een gunstige situatie is. De baten komen voor een belangrijk deel in de stad terecht terwijl de kosten voor het grootste deel door de provincie en het Rijk worden gedragen.

Tabel 4.8 De maatschappelijke waarde van de Leeuwardense musea voor de stad zelf

	Netto Contante Waarde (€ miljoen)	Jaarlijkse welvaartswinst (€ miljoen)
Gebruikswaarde	1,3	0,1
Optiewaarde	21,0	1,2
Economische waarde	3,9	0,2
TOTAAL	26,2	1,5

Bron: Atlas voor gemeenten

Tabel 4.9 De maatschappelijke waarde van de Leeuwardense musea voor de rest van Nederland

	Netto Contante Waarde (€ miljoen)	Jaarlijkse welvaartswinst (€ miljoen)
Gebruikswaarde	6,9	0,4
Optie waarde	0,0	0,0
Economische waarde	-3,8	-0,2
TOTAAL	3,1	0,2

Bron: Atlas voor gemeenten

4.3 Letteren

De Leeuwardense vestigingen vormen met bijna 0,7 miljoen uitgeleende boeken, ruim 21.000 leden en 370.000 bezoekers verreweg het grootste onderdeel van bibliotheek Midden Friesland. De maatschappelijke waarde van bibliotheken betreft vooral de gebruikswaarde, de optiewaarde en de sociale waarde. Hoewel voor deze laatste waarde het op dit moment (nog) niet mogelijk om het welvaartseffect te kwantificeren wordt in deze paragraaf – vanwege het relatief grote te verwachte effect - wel kort stilgestaan bij de stand van het onderzoek op dit gebied.

Het is niet aannemelijk dat er een economische waarde aan bibliotheken kan worden toegekend.³⁶ Toeristen uit binnen- of binnenland komen (vrijwel) nooit specifiek voor een bibliotheek naar een stad. Dit laat onverlet dat binnenlandse toeristen natuurlijk wel gebruik kunnen maken van een bibliotheek – de waarde van dit gebruik wordt echter al gemeten door middel van de gebruikswaarde.

Het Fries historisch en letterkundig centrum Tresoar heeft eveneens een functie als bibliotheek en beschikt over een studiezaal. Hiernaast worden er regelmatig tentoonstellingen en lezingen gegeven. Omdat de gemeenschappelijke focus van deze activiteiten op 'letteren' betrekking heeft wordt het hier samen genomen met de bibliotheek.

4.3.1 Gebruikswaarde

Bij de gebruikswaarde gaat het bij bibliotheken niet alleen over de gebruikswaarde van de reis naar en het verblijf maar ook over de leestijd van de geleende boeken. De meerwaarde die mensen ervaren ten opzichte van de (gemonetariseerde) tijd en kosten die met het lenen en lezen van bibliotheekmateriaal gepaard gaan is de gebruikswaarde van bibliotheken.

In 2012 zijn er in totaal 684.000 boeken uitgeleend van de Leeuwardense bibliotheken. Op basis van het nationale gemiddelden zijn dit waarschijnlijk ongeveer 366.000 volwassen boeken en 318.000 kinderboeken. De

---

³⁶ Een uitzondering hierop kan de winst die groothandels en auteurs maken over de verkoop aan de bibliotheken – hiervoor geldt echter dat locatie van zowel boekhandelaren als de rechthebbenden van boektitels niet bekend zijn. Omdat deze waarschijnlijk voornamelijk buiten Leeuwarden zijn gevestigd zal dit een – bescheiden – negatieve economische waarde voor de stad kunnen opleveren en een positieve waarde voor de rest van Nederland.

gemiddelde leestijd voor een boek bedraagt bijna vijf uur³⁷. Dit betekent dat de volwassen leden van de Leeuwardense bibliotheken naar schatting 1,8 miljoen uren per jaar in bibliotheekboeken hebben gelezen en de kinderleden 1,6 miljoen uren. Op basis van de waarde van tijd (voor de volwassen leden) van € 12,35 per uur en een aangepaste waarde van tijd voor kinderen van € 5,00 per uur betekent dat de totale waarde van de gelezen uren ruim € 30 miljoen bedraagt.

Het aantal bezoekers aan de bibliotheek bedroeg in 2012 371.000 waarbij de (naar vestiging) gewogen gemiddelde verblijfstijd ruim 21 minuten was. De aanname is dat de verhouding kinderen – volwassen bij de bezoekers gelijk is aan de verhouding in geleende boeken. Dit maakt de totale verblijfskosten van een volwassen bezoeker € 4,38 bedraagt en voor een kind € 1,77. Vrijwel alle bezoekers zijn afkomstig uit Leeuwarden zelf. De aanname is daarom dat de gemiddelde reiskosten gelijk zijn aan die van de Leeuwardense bezoekers van podia en musea: € 0,89 reistijd, € 1,17 reiskosten per bezoek. Dit maakt de totale gegeneraliseerde reis- en verblijfskosten van bezoekers € 1,9 miljoen (waarvan € 1,3 miljoen van volwassenen).

De som van de gegeneraliseerde reis- en verblijfskosten en de waarde van leestijd bedraagt bijna € 32 miljoen (zie tabel 4.10). Het consumentensurplus hiervan is ruim € 8 miljoen (25% van € 32 miljoen). De welvaartswinst en daarmee de gebruikswaarde van de bibliotheek bedraagt € 2 miljoen (25% van € 8 miljoen).

Uit de bibliotheek van Tresoar werden in totaal ruim 55.000 boeken geleend – waarbij wordt aangenomen dat dit allemaal door volwassenen is gebeurd – wat een totale 'leestijd' van bijna 275.000 uur oplevert. Dit komt overeen met een totale waarde van € 3,4 miljoen. In totaal trok Tresoar bijna 48.000 bezoekers die (mede door de aanwezigheid van een studiezaal en de genoemde lezingen etc) gemiddeld 3,5 uur verbleven. Op basis van dezelfde kentallen als in het geval van de bibliotheek maakt dit de totale gegeneraliseerde reis- en verblijfskosten € 2,1 miljoen. De som van de gegeneraliseerde reis- en verblijfskosten en de waarde van leestijd bedraagt bijna € 5,5 miljoen wat een jaarlijkse welvaartswinst van €0,35 miljoen vertegenwoordigt.

---

³⁷ Berekend op basis van de gemiddelde leestijd per jaar van 68 uur (zoals berekend in G. Marlet, J. Poort, 2011: De waarde van cultuur in cijfers – op basis van SCP, SEO en SPOT) en een gemiddeld aantal gelezen boeken per jaar van 13,7 (Bron: Leesmonitor).

Tabel 4.10 De gebruikswaarde van de bibliotheek en Tresoar in Leeuwarden

	Bibliotheek Waarde (€ miljoen)	Tresoar Waarde (€ miljoen)
Leestijd boeken	30,3	3,4
Reis- en verblijfstijd bezoekers	1,9	2,1
Totale waarde	32,3	5,5
Welvaartswinst (gebruikswaarde)	2,0	0,3

Bron: Atlas voor gemeenten

4.3.2 Optiewaarde

Naast het feitelijke leesgedrag vertegenwoordigt de toegang tot een grote verscheidenheid aan boeken – los van het feitelijk lezen ervan – mogelijk een optiewaarde. In tegenstelling tot de podiumkunsten en de musea is er echter geen sprake van een significante samenhang tussen de nabijheid bibliotheken en de grond- en woningprijzen op woonlocaties in de buurt.³⁸ Dit kan het gevolg zijn van het feit dat vrijwel alle gemeenten een bibliotheek hebben waardoor dit een minder onderscheidende factor is in de locatiekeuze van mensen.

Dit betekent niet dat er helemaal geen optiewaarde is, alleen dat het niet tot uiting komt in locatiegerelateerd gedrag van mensen. De vraag is vervolgens hoe het mogelijk is te achterhalen wat mensen bereid zijn te betalen voor de optie voor het lenen van boeken (en ander materiaal) - zonder dat ze dat ook daadwerkelijk doen. Hiervoor biedt het lidmaatschapssysteem van bibliotheken een goede mogelijkheid. Vrijwel alle bibliotheken in Nederland werken volgens het systeem waarbij er een vast bedrag wordt betaald voor een jaarabonnement dat vervolgens de mogelijkheid (de optie) biedt om (kosteloos) boeken te lenen. Dit betekent niet automatisch dat iedereen met een abonnement ook daadwerkelijk boeken leent – met een abonnement wordt alleen betaald voor de mogelijkheid of de optie om dit te doen.

³⁸ Zie G. Marlet, J. Poort, 2011: De waarde van cultuur in cijfers (Atlas voor gemeenten, Utrecht).

Dit betekent dat uit de gemiddelde abonnementsprijs en het aantal mensen dat bereid is dit bedrag te betalen de feitelijke optiewaarde te schatten is. Op basis van CBS-gegevens over 2010 blijkt dat de gemiddelde publieksinkomsten van bibliotheken € 71,8 miljoen bedroegen en het aantal leden bijna 4 miljoen. Dit betekent dat de publieksinkomsten gemiddeld € 17,97 per lid bedroegen. Dit bedrag zal naar verwachting grotendeels uit abonnementsgelden bestaan – aangevuld met boetes, eventuele opbrengsten van de horeca en zaken als printvergoedingen. Onder de aanname dat deze additionele opbrengsten maximaal 20% van de totale publieksopbrengsten beslaan, wordt er per lid gemiddeld € 14,37 voor de optie om boeken te kunnen lenen betaald.

Hierbij zal een groot deel van de leden bereid zijn om gemiddeld meer te betalen dan deze € 14,37 – de optiewaarde is dan groter dan dit bedrag. Voor de niet-leden is een gemiddeld bedrag van € 14,37 blijkbaar meer dan de optie om boeken te lenen waard is. Als een gemiddeld abonnement goedkoper zou zijn en bijvoorbeeld € 10 per jaar zou kosten dan zullen de mensen die de optie om boeken te lenen tussen € 10,00 en € 14,37 waard vinden normaal gesproken wel een abonnement nemen. Als dit bedrag verder zou dalen naar € 5,00 zouden nog meer mensen een abonnement nemen – namelijk iedereen die aan de optie om boeken te lenen een waarde hecht van tussen de € 5 en € 14,37. Omgekeerd zou een verhoging van het abonnementsgeld naar bijvoorbeeld € 20 voor de mensen met een optiewaarde tussen de € 14,37 en € 20 er toe leiden dat ze geen abonnement meer nemen.

De optiewaarde is dan ook gelijk aan de som van de bedragen die elk individu bereid is te betalen. Alleen is die niet bekend – er is alleen bekend dat bij een gemiddeld bedrag € 14,37 bijna 4 miljoen mensen lid zijn. Onder de aanname van een lineaire vraagcurve voor een bibliotheekabonnement is dit echter wel af te leiden en daarmee een – grove – inschatting van de totale optiewaarde van bibliotheken te maken. De aanname is dan dat bij een prijs van € 0 iedereen lid wordt van een bibliotheek. Hiernaast is bekend dat bij een gemiddelde prijs van € 14,37 24% van de bevolking lid is (4 miljoen op een totaal van 16,7 miljoen inwoners). Op basis van een rechte lijn door beide ‘meetpunten’ is vervolgens ook het bedrag bekend waarop de abonnementsprijs hoger zou zijn dan de optiewaarde van de persoon met de

hoogste waarde.³⁹ De oppervlakte van deze 'driehoek' is gelijk aan de totale optiewaarde van bibliotheken. Deze is € 157 miljoen (16,6 miljoen inwoners keer € 18,90 (kruising met de y-as). In Leeuwarden woont 0,57% van de bevolking van heel Nederland wat zou betekenen dat optiewaarde voor de inwoners van Leeuwarden een kleine € 0,9 miljoen zou bedragen.

Dat bedrag mag echter niet volledig tot de welvaartswinst van de bibliotheken worden gerekend omdat een deel van die optiewaarde via de betalende leden gewoon in de kassa van de bibliotheek terechtkomt. Naar schatting gaat het hier om € 425.000 per jaar (21.000 leden maal € 20,24). Dat betekent dat de bibliotheek een optiewaarde van € 470.000 per jaar genereert die niet in de kassa terechtkomt, en dus als maatschappelijke welvaartswinst mag worden gezien.

4.3.3 Sociale waarde

De sociale waarde van bibliotheken laat zich moeilijk in euro's uitdrukken. Bibliotheken vergemakkelijken de toegang tot boeken en hebben daarmee een positieve invloed op de mogelijkheden van mensen om te lezen. Ook spelen bibliotheken in samenwerking met scholen een rol bij het bevorderen van de leesvaardigheid van kinderen. Vast staat dat mensen die lezen over het algemeen betere maatschappelijke kansen hebben. Een Amerikaanse studie wijst uit dat lezers vaker hun opleiding afmaken.⁴⁰ Daarnaast hebben ze vaker werk, beter betaalde banen en maken ze sneller carrière. Ook doen ze vaker vrijwilligerswerk en komen ze minder vaak in de gevangenis. Bovendien is duidelijk dat het lezen van boeken positief samenhangt met de algemene leesvaardigheid.

Dit zijn signalen die duiden op een positief maatschappelijk effect van het lezen van boeken. Onzeker is echter in hoeverre het hier gaat om correlaties of echte effecten. Zo geeft de hiervoor aangehaalde Amerikaanse studie aan: "*Strictly understood, the data in this report do not necessarily show cause and effect. The statistics merely indicate correlations.*"⁴¹ Dit is een algemeen kritiekpunt dat is in te

---

³⁹ In de praktijk is de aanname van een lineaire vraagcurve niet realistisch: er zijn natuurlijk mensen die zelfs bij een gratis abonnement geen gebruik maken van de optie om lid te worden en omgekeerd zullen er mensen zijn die aan bibliotheken een optiewaarde van wellicht € 1.000 toekennen. Door de aanname van een lineaire vraagcurve worden deze extremen uitgemiddeld waardoor deze methode een redelijke inschatting van de optiewaarde zal geven.

⁴⁰ National Endowment for the Arts, 2007: To Read or Not To Read: A Question of National Consequence, Research Report #47.

⁴¹ Op. Cit, p. 5.

brengen tegen bijna al het onderzoek dat positieve sociale effecten toedicht aan cultuurparticipatie.⁴² Meer onderzoek waarin het causaliteitsvraagstuk afdoende wordt geadresseerd is derhalve nodig voordat aan deze effecten een concrete maatschappelijke waarde kan worden gekoppeld.

4.3.4 Totale waarde

Dat brengt de totale maatschappelijke waarde van de Leeuwardense bibliotheken en Tresoar voor Leeuwarden op bijna € 49 miljoen, hetgeen overeenkomt met een jaarlijkse welvaartswinst van € 2,8 miljoen (zie tabel 4.11). Deze welvaartswinst slaat (vrijwel) volledig neer in de stad zelf. De bibliotheek ontvangt jaarlijks een subsidie van € 2,3 miljoen van de gemeente. Tresoar ontvangt subsidies van OC&W en de provincie maar niet van de gemeente. Dit betekent dat voor de stad Leeuwarden de maatschappelijke baten hoger liggen dan de maatschappelijke kosten in termen van subsidies.

Het grootste deel van de totale maatschappelijke waarde van de bibliotheken ligt in de gebruikswaarde. De welvaartswinst slaat volledig neer in Leeuwarden zelf: (vrijwel) alle gebruikers en leden wonen in Leeuwarden en het is aannemelijk dat de waarde die mensen van buiten Leeuwarden hechten aan de bibliotheek in Leeuwarden veel groter dan nul zijn. Zoals aangegeven suggereert de literatuur dat er ook veel sociale effecten kunnen zijn maar de causaliteit lijkt nog onduidelijk en deze effecten zijn mede daardoor ook (nog) niet betrouwbaar te kwantificeren. Daarom is dit met een PM in tabel 4.11 aangegeven.

Tabel 4.11 Welvaartseffecten van de bibliotheek en Tresoar voor de stad Leeuwarden

	Jaarlijkse welvaartswinst (€ miljoen)	Netto Contante Waarde (€ miljoen)
Gebruikswaarde	2,4	40,9
Optiewaarde	0,5	8,2
Sociale waarde	PM	PM
TOTAAL	2,8	49,0

Bron: Atlas voor gemeenten

⁴² S. van Noord, 2010: Cultuur verbindt en maakt slimmer? Een literatuurstudie naar sociale en cognitieve effecten van cultuurparticipatie. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Den Haag.

Tresoar heeft naast een functie als bibliotheek en studiezaal ook een duidelijke spilfunctie als het gaat om onderzoek en informatie over het Fries en Friesland, onder andere op het gebied van Friese literatuur, de klassieke oudheid, maar ook genealogie en foto- en filmmateriaal. Voor het grootste deel van deze activiteiten is het door gebrek aan landsdekkende data niet goed mogelijk om de maatschappelijke waarde en jaarlijkse welvaartswinst voor de stad te berekenen. Omdat het grootste deel van de activiteiten niet is meegenomen in de waardeberekening, is een vergelijking tussen de subsidie aan en de maatschappelijke waarde van Tresoar niet te maken. Het is dan ook niet te zeggen in hoeverre deze waarde de totale subsidie van € 5,1 miljoen in 2011 (waarvan € 2,0 miljoen van het Rijk en € 3,1 miljoen van de provincie) overstijgt.

4.4 Film

Voor het inschatten van de maatschappelijke waarde van het aanbod film is (alleen) gebruikgemaakt van het aanbod van Slieker Film (voormalige Filmhuis Leeuwarden) en het Noordelijk Filmfestival. De belangrijkste waarde van de film ligt naar verwachting in eerste instantie in de gebruikswaarde en de economische waarde. Enerzijds het plezier en nut dat mensen ervaren door naar de film te gaan. En anderzijds de effecten van bezoekers van buiten op de stad via bestedingen in bijvoorbeeld de horeca.

Hoewel het niet ondenkbaar is dat er ook een optiewaarde is van een breed en gevarieerd filmaanbod in een stad wordt dit op basis van empirisch onderzoek niet aannemelijk geacht. Er is geen empirische relatie gevonden tussen de waarde van woonlocaties en de nabijheid van het aanbod film. Dit is goed te verklaren. Op de eerste plaats is het filmaanbod in de buurt een minder onderscheidende factor tussen gemeenten en woonlocaties dan bijvoorbeeld musea of podiumkunsten: in veel (ook kleinere) plaatsen zijn locaties waar film kan worden gekeken. Op de tweede plaats is het bekijken van een film veel minder locatiegebonden dan musea of podiumkunsten. In tegenstelling tot deze activiteiten kan een film immers ook vanuit huis via tv of streaming on demand worden bekeken.

4.4.1 Gebruikswaarde

In 2012 trok Slieker Film ruim 18.000 bezoekers en het Noordelijk Filmfestival (NFF) in 2011 (in 2012 was er geen editie) 23.000 bezoekers. Van dit totaal aantal van 41.000 bezoekers was ongeveer 25.000 (60%) afkomstig uit Leeuwarden zelf en de 13.500 bezoekers kwamen uit de rest van Nederland.

Het gemiddelde entreeticket voor het bezoek van een film bedroeg € 5,50 (gewogen gemiddelde van € 7,50 voor Slieker Film en € 3,89 voor het NFF). De gemiddelde verblijfsduur was 320 minuten. Hierbij is uitgegaan van een verblijf van 2 uur bij het bezoeken van een film bij Slieker Film en van een dag (8 uur) voor het NFF (opgave van NFF). Er is ten slotte uitgegaan van een gemiddelde reistijd van 7,6 minuten voor een inwoner van Leeuwarden (net als bij musea en podia) en 30 minuten voor een inwoner van buiten Leeuwarden omdat dit voornamelijk bezoekers uit de regio betreft.

Op basis hiervan bedraagt de totale waarde van het filmbezoek (in een jaar waarin er ook een filmfestival plaatsvindt) € 73,07 voor een inwoner van Leeuwarden en € 79,45 voor een inwoner van de rest van Nederland wat een consumentensurplus oplevert van respectievelijk € 4,57 en € 4,97 (zie tabel 4.12). De totale gebruikswaarde de film in Leeuwarden bedraagt hierbij € 190.000 voor de inwoners van Leeuwarden en € 67.000 voor bezoekers uit de rest van Nederland.

Tabel 4.12 De gebruikswaarde van filmbezoek per bezoeker

	Leeuwarden	Rest Nederland
reistijd	€0,76	€3,53
afstand	€1,00	€4,62
verblijfsduur	€65,81	€65,81
entree	€5,50	€5,50
Totaal	€73,07	€79,45
Consumentensurplus	€4,57	€4,97
Aantal bezoekers	42.000	13.500
Gebruikswaarde	190.000	67.000

Bron; Atlas voor gemeenten

4.4.2 Economische waarde

Het is aannemelijk dat de bezoekers van buiten Leeuwarden aan de filmvoorstellingen in Leeuwarden zonder dit aanbod niet naar Leeuwarden waren gekomen. Dit maakt dat de bestedingen van de bezoekers een welvaartswinst vertegenwoordigen. Na aftrek van de kosten voor een kaartje zijn deze bestedingen bijna € 35. Bij 13.5000 bezoekers bedragen de bestedingen bijna € 0,5 miljoen wat een welvaartswinst vertegenwoordigt van een kleine € 25.000 per jaar voor de stad en daarmee een evengroot welvaartsverlies voor de rest van Nederland.

4.4.3 Conclusie

Dat zou de totale maatschappelijke waarde van het filmaanbod in Leeuwarden op € 3,7 miljoen (Netto Contante Waarde) brengen, wat overeenkomt met een jaarlijkse welvaartswinst van € 0,2 miljoen. Dit is iets hoger dan de jaarlijkse gemeentesubsidie (een kleine € 166 duizend). De rest van Nederland kent een welvaartswinst door de gebruikswaarde die duidelijk

hoger is dan het verlies aan economische waarde: € 0,8 miljoen (€ 40.000 per jaar). Omdat de provincie Friesland een jaarlijkse subsidie (in 2011) verstrekt van bijna € 190.000, betekent dit dat de kosten voor de inwoners buiten Leeuwarden hoger zijn dan de baten. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat het aanbod film van niet-gesubsidieerde aanbieders zoals de Leeuwarder Bioscopen Tivoli en Cinema in de berekeningen niet is meegenomen.

5 Financieringsmix

De financieringsmix van de culturele instellingen in Leeuwarden geeft een beeld van het relatieve belang van subsidies, entree-inkomsten, sponsoring, commerciële verhuur en overige inkomsten. Waar mogelijk is gebruikgemaakt van cijfers uit 2012, maar dat bleek in een aantal gevallen niet mogelijk waardoor in die gevallen de cijfers uit 2011 zijn gebruikt.⁴³

Omdat er sinds 2011 veel is veranderd in het culturele landschap, is het raadzaam om dit onderzoek in bijvoorbeeld 2014 te herhalen. Op die manier kan worden gezien wat de bezuinigingen en de economische recessie in financiële zin voor de cultuur in Leeuwarden hebben betekend. Zeker in de aanloop naar 2018 (Culturele Hoofdstad) kan dat bruikbare informatie opleveren. Bovendien kiezen ook veel andere steden er waarschijnlijk voor om in 2014 de balans op te maken, door hetzelfde onderzoek nogmaals te laten uitvoeren, waardoor een goede vergelijking mogelijk is.

Subsidies zijn voor (vrijwel) alle culturele instellingen in Nederland de belangrijkste bron van financiering (zie de figuren 5.1 tot en met 5.5). Dat geldt ook voor de instellingen in Leeuwarden, waarbij opvalt dat die allemaal – met uitzondering van de bibliotheek – meer van overheidssubsidies afhankelijk zijn dan gemiddeld in Nederland. Onder subsidies worden in dit hoofdstuk overigens zowel de exploitatiesubsidies als de kosten voor huisvesting gerekend.

De entree-inkomsten vormen voor vrijwel alle podia, musea en bibliotheken in Nederland een tweede belangrijke inkomstenbron. Voor de musea in Leeuwarden liggen die inkomsten lager dan gemiddeld (zie figuur 5.1), voor de schouwburg liggen die inkomsten hoger (figuur 5.2). De publieksinkomsten voor bibliotheken bestaan voor een belangrijk deel uit de inkomsten uit de verkoop van abonnementen. Die inkomsten maken voor de bibliotheken in Leeuwarden een relatief klein onderdeel uit van de totale inkomsten, maar liggen wel hoger dan gemiddeld in Nederland.

Figuur 5.1 laat de financieringsmix van drie Leeuwardense musea (Prinsessehof, Natuurmuseum en het Fries Museum) en het gemiddelde van

⁴³Concreet zijn voor het Fries Museum, Keramiekmuseum Prinsessehof, Tryater en poppodium Romein en de bibliotheek gegevens over 2012 gebruikt en van de overige instellingen de gegevens over 2011

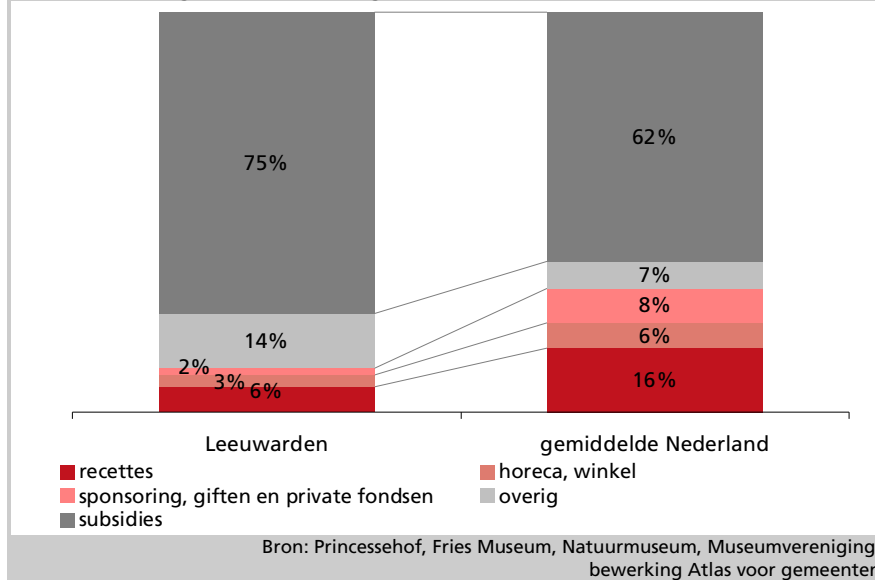
Nederland zien over 2011. Dit gemiddelde is gebaseerd op het gemiddelde van MUSEANA (een initiatief van de Museumvereniging). Uit figuur 5.1 wordt duidelijk dat het aandeel subsidies in de financiering van de musea groter is dan bij een gemiddeld museum in Nederland terwijl de entree-inkomsten juist wat lager waren. Dit betekent niet direct dat deze musea minder goed in staat zijn om eigen inkomsten te verwerven. Dat is op basis van deze gegevens niet te bepalen. Zo vormt de Prinsessehof een onderdeel van de basisinfrastructuur van OC&W, waardoor het relatief veel subsidie ontvangt voor de unieke positie die het heeft in Nederland.

Ook de verschillende instellingen in de podiumkunsten zijn vergeleken met Nederlandse gemiddelden (zie figuur 5.2 tot en met 5.4). Hierbij is ervoor gekozen om De Harmonie te vergelijken met het gemiddelde van de leden van de VSCD (schouwburgers in Nederland), Romein met het gemiddelde van de middelgrote poppodia binnen de vereniging van poppodia (VNPF) en Tryater met de andere theatergezelschappen die onderdeel zijn van de landelijke basisinfrastructuur. Uit deze vergelijkingen komt onder andere naar voren dat het aandeel entree-inkomsten in de financieringsmix van De Harmonie bovengemiddeld is, de gemeentelijke subsidie voor Romein in lijn met het landelijke gemiddelde en Tryater relatief veel overige inkomsten weet te verwerven (bijvoorbeeld via verhuur en sponsoring).

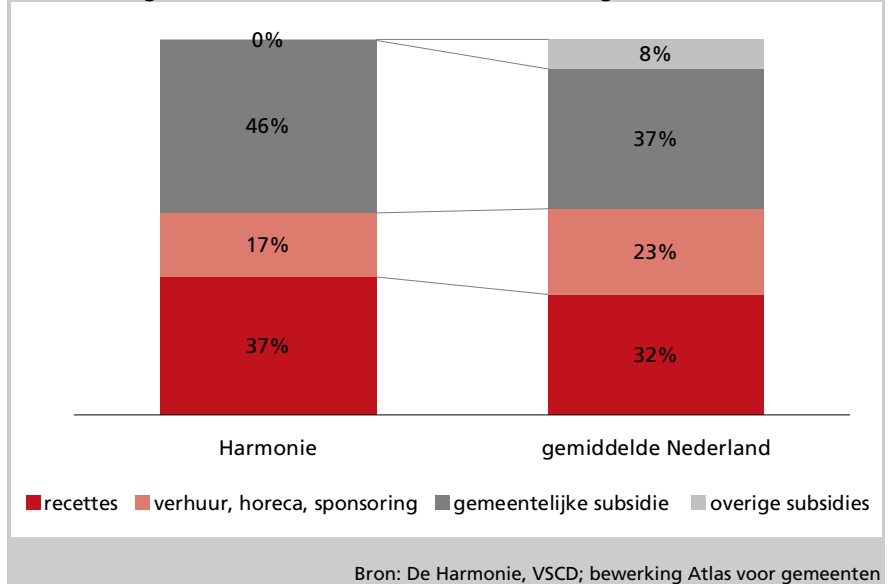
Figuur 5.5 laat zien dat het aandeel van de gemeentelijke subsidie in de totale baten voor de bibliotheek lager is dan gemiddeld, en de inkomsten uit abonnementen (en andere inkomsten van leden en bezoekers) juist hoger dan gemiddeld.

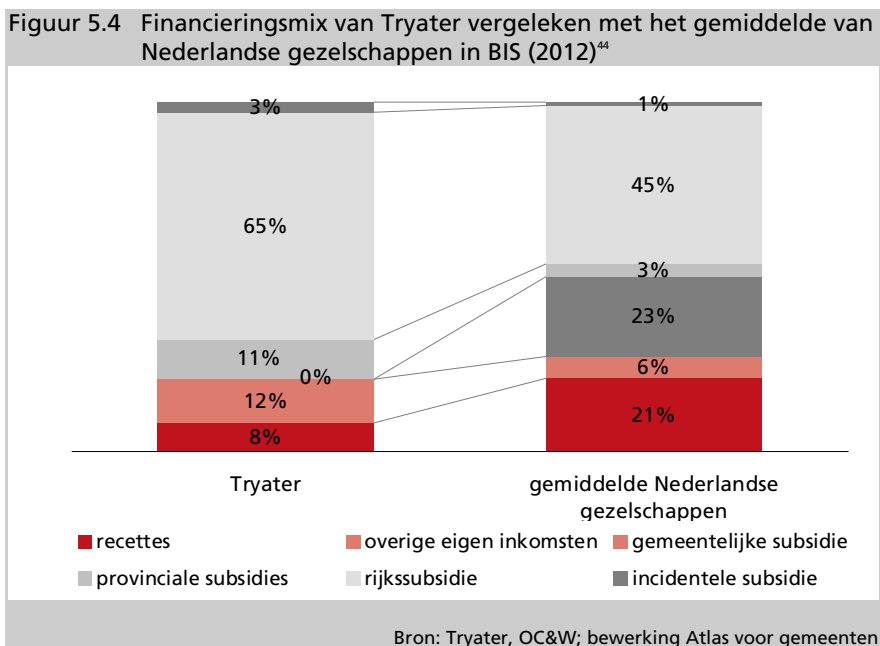
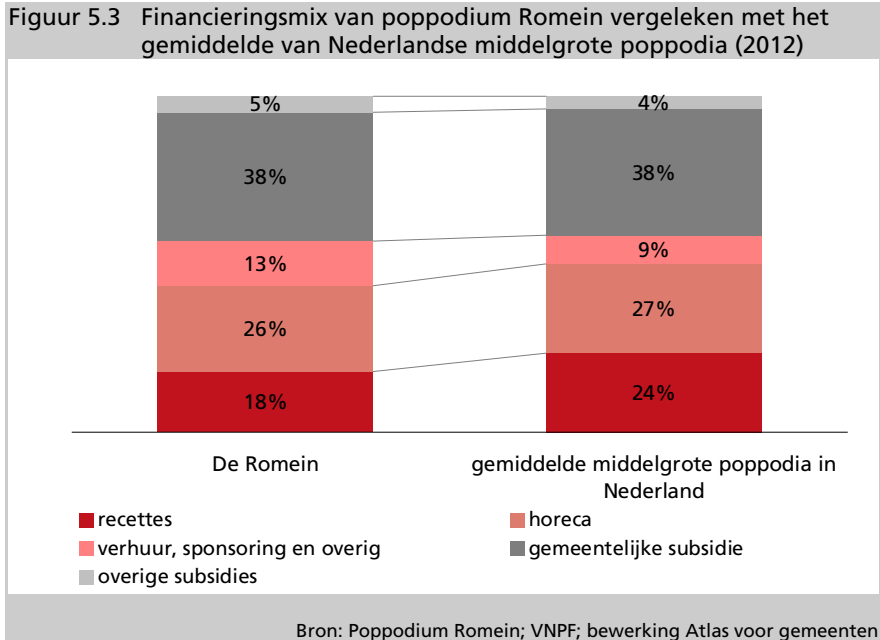
Wat tot slot opvalt is dat de grotere culturele instellingen waar het lokale bedrijfsleven in Leeuwarden met name van profiteert, zoals de musea en de schouwburg, relatief weinig inkomsten uit sponsoring en mecenaat ontvangen (zie figuur 5.1 en 5.2). Dat is – zeker in aanloop naar 2018 – dus nog een punt van aandacht.

Figuur 5.1 Financieringsmix van de Leeuwardense musea (2011-2012) vergeleken met het gemiddelde van Nederland

Figuur 5.2 Financieringsmix van De Harmonie vergeleken met het gemiddelde van Nederlandse schouwburgen (2011)

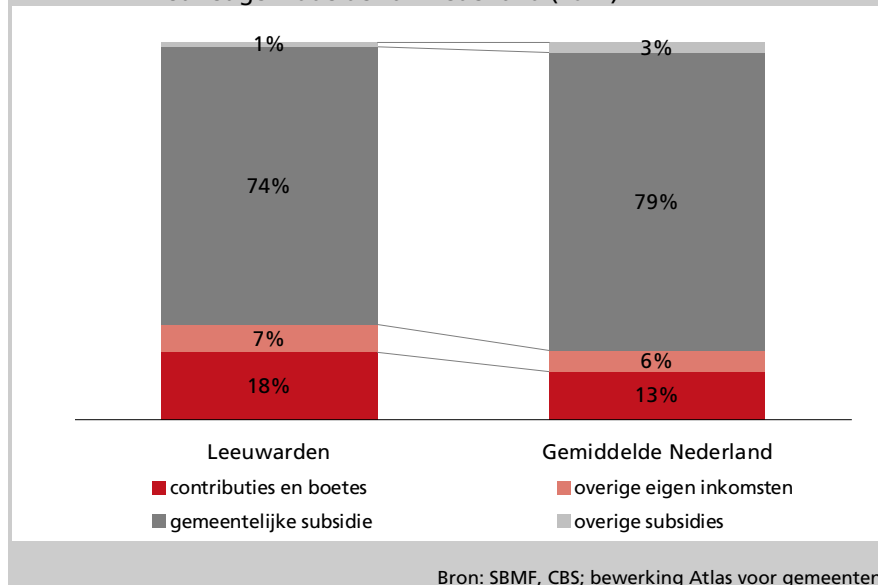

⁴⁴ De som van het aandeel van de recettes en de overige eigen inkomsten is niet vergelijkbaar met de door het ministerie van OC&W gehanteerde 'norm eigen inkomsten' waarbij de eigen inkomsten als percentage van de – structurele – subsidies wordt genomen. In deze figuur is het als percentage van de totale baten weergegeven.

Figuur 5.5 Financieringsmix van de Leeuwardense bibliotheken vergeleken met het gemiddelde van Nederland (2012)

Cultuurkaart Leeuwarden [Atlas voor gemeenten]

Bijlage: beschrijving van de gebruikte indicatoren

In deze bijlage zijn de indicatoren die zijn gebruikt voor het in kaart brengen van het culturele aanbod en de cultuurdeelname in Leeuwarden (zie hoofdstuk 2) uitgebreid beschreven.

Podiumkunsten

Het aantal theatervoorstellingen en concerten in de gemeente, opgesplitst in drie categorieën: theater, klassieke muziek en popmuziek. Onder de categorie theater vallen toneel, ballet, dans, cabaret, musical. Onder popmuziek vallen ook jazz, lichte muziek en wereldmuziek. Klassieke muziek bevat ook de categorie opera (bron: VSCD, VNPF, Muziek Centrum Nederland, Nederlands Uitburo). Voor het aanbod podiumkunsten is gebruikgemaakt van gegevens over het aantal voorstellingen in theaters en poppodia die aangesloten zijn bij de Vereniging voor Schouwburg- en Concertgebouwdirecties (VSCD), de Vereniging Nederlandse Poppodia en Festivals (VNPF) en Muziek Centrum Nederland (MCN), of die zijn opgenomen in het theaterbestand van Theaterinstituut Nederland (TIN) en de VSCD en waarvan de data bij de afzonderlijke instellingen verzameld zijn. Daarbij zijn niet alleen zelfstandige podia meegeteld, maar ook andere locaties waar meer dan 25 uitvoeringen in de podiumkunsten per jaar plaatsvinden. Het culturele aanbod per gemeente is gecorrigeerd voor het aantal inwoners.

Historisch erfgoed

Het aantal Rijksmonumenten (objecten) in de gemeente per 100.000 inwoners (bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed).

Archeologische monumenten

Het aantal archeologische monumenten (objecten) in de gemeente per 100.000 inwoners (bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed).

Cultuur-historische musea

Het aantal cultuur-historische musea in de gemeente per 100.000 inwoners gebaseerd op de data van de Nederlandse Museumvereniging.⁴⁵

---

⁴⁵ Zie voor meer informatie: G. Marlet, J. Poort, C. van Woerkens, 2011: De schat van de stad. Welvaartseffecten van de Nederlandse musea (Atlas voor gemeenten, Utrecht).

Musea beeldende kunst

Het aantal musea voor beeldende kunst in de gemeente per 100.000 inwoners gebaseerd op de data van de Nederlandse Museumvereniging.⁴⁶

Galerieën

Voor het aantal galerieën voor beeldende kunst per gemeente is in Nederland geen eenduidige bron die een volledig landsdekkend overzicht biedt dat een goede vergelijking tussen gemeente mogelijk maakt. Daarom zijn in de cultuurkaart een aantal bronnen gecombineerd. De basis is een lijst met galerieën van de Nederlandse Galerie Associatie. Die lijst is echter niet volledig en is handmatig aangevuld met unieke vestigingen volgens de Bedrijvengids en Telefoongids. Op die manier worden ook de kleinere galerieën in gemeenten meegeteld. De aanname is dat die combinatie van bronnen een redelijke vergelijking van het aantal galerieën in de gemeente per 100.000 inwoners oplevert, maar er is nog steeds geen garantie dat dit beeld volledig is. Bovendien maakt deze aanpak geen onderscheid tussen kleine en grote vestigingen. Daarom is naast het aantal vestigingen ook het aantal werknemers in de gemeente die volgens het LISA-informatiesysteem (www.lisa.nl) onder de categorie 'Kunstgalerieën en expositieruimten' (SBI08-code 91022) vallen. Dat aantal werknemers per 100.000 inwoners kan een indruk geven van de omvang van de galeriewereld in de stad, los van het aantal vestigingen.

Kunstenaars

Onder kunstenaars vallen schrijvers, ontwerpers en vormgevers, interieurarchitecten, componisten en musici, regisseurs, schilders en beeldhouwers, fotografen, dansers, artiesten en acteurs. Voor het bepalen van het aantal kunstenaars als percentage van de beroepsbevolking is gebruikgemaakt van de adresbestanden van verschillende kunstenaarsverenigingen, zoals Beroepsorganisatie Nederlandse Ontwerpers, GKf fotografen, Beroepsvereniging Nederlandse Interieurarchitecten, CNV Kunstenbond, Componisten 96, Gemeenschap Beeldende Kunstenaars, FNV KIEM, Nederlandse Kring van Beeldhouwers, Nederlandse Vakgroep Keramisten, Nederlandse Vereniging van Muziekinstrumentenmakers, Vereniging van Schrijvers en Vertalers en Beroepsvereniging van Beeldende Kunstenaars. Uit de adresbestanden van die verenigingen is het aantal artistieke beroepen per gemeente samengesteld. Het aantal leden van de kunstenaarsbonden is daarvoor dus

---

⁴⁶ Idem.

als indicatie genomen. Omdat die cijfers opgeteld lager uitkwamen dan het landelijke cijfer (de gebruikte lidmaatschapcijfers hebben natuurlijk geen 100% dekking), is dat aantal herschaald op basis van de provinciale cijfers die wel via het CBS verkrijgbaar zijn. Behalve het aantal kunstenaars in de stad als percentage van de beroepsbevolking is ook het ruimtelijke gemiddelde meegenomen waarin dus ook het aantal kunstenaars in de regio meetelt.

Bioscoopstoelen

Het aantal bioscoopstoelen per 1.000 inwoners (bron: Nederlandse vereniging van Bioscoopexploitanten).

Filmdoeken

Het aantal filmdoeken per 100.000 inwoners (bron: Nederlandse vereniging van Bioscoopexploitanten).

Bibliotheken

Aantal (vestigingen van) bibliotheken per 1.000 inwoners (bron: Vereniging van Openbare Bibliotheken).

Boekwinkels

Het aantal boekwinkels in de gemeente per 100.000 inwoners (bron: Lijstenboek).

Bezoek aan podiumkunsten

Het aantal keren dat inwoners van een gemeente naar verwachting een bezoek brengen aan een concert of theatervoorstelling. Daarbij zijn alle voorstellingen die vallen onder de podiumkunsten meegenomen: toneel, cabaret, dans, opera, musical en concerten (pop, jazz, klassiek). Het cultuurbereik is gebaseerd op de AVO-enquête (Aanvullend Voorzieningsgebruik Onderzoek) van het SCP. Uit die enquête volgen behalve het jaarlijkse bezoek aan culturele instellingen, ook de persoonskenmerken van de respondent.⁴⁷ Daarmee is een meervoudige regressieanalyse uitgevoerd. Uit die analyse blijkt dat het bezoek aan concerten en theatervoorstellingen zowel kan worden verklaard uit persoonskenmerken, vooral het opleidingsniveau, als uit het theateraanbod. Hoger of middelbaar opgeleiden bezoeken significant vaker een concert of

---

⁴⁷ A. van den Broek, 2005: Cultuurminnaars en cultuurmijders. Trends in de belangstelling voor kunsten en cultureel erfgoed (Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag).

theater. Datzelfde geldt voor jongeren tot 30 jaar. Tussen 30 en 50 jaar is de bezoekfrequentie significant lager, net als onder niet-westerse allochtonen. Ook het regionale aanbod podiumkunsten blijkt het cultuurbereik significant positief te beïnvloeden. Op basis van de coëfficiënten uit die regressieanalyse en de bevolkingssamenstelling en het theateraanbod in de gemeente is het gemiddelde cultuurbereik per gemeente geschat.